

TÜSİAD

**AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU
ÜZERİNE
GÖRÜŞLER - YAKLAŞIMLAR**

**Türk
sanayicileri
ve
iş adamları
derneği**

**Türk
sanayicileri
ve
iş adamları
derneği**

AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU
ÜZERİNE
GÖRÜŞLER - YAKLAŞIMLAR

İSTANBUL

26 ARALIK 1977

(Yayın No:TÜSİAD-T/77.12.50)

TÜSİAD, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) konusunda özel kesim adına ciddi ve verimli çalışmalar yürüten İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)'na yardımcı olmak amacıyla yürüttüğü bazı araştırmaları yayınlamaktadır.

AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU

ÜZERİNE

GÖRÜŞLER - YAKLAŞIMLAR

Giriş	1
I. Genel Sorunlar/Genel Yaklaşımlar/ Görüşler	5
Ekonomik Bütünleşme	11
Ankara Anlaşması	14
Katma Protokol ve Değişiklik Gereği	20
II. Teknik Sorunlar	
Teknik Yaklaşımlar / Görüşler	27
A.Mallların Serbest Dolaşımı	27
Gümrük Birliği	27
B.Kişilerin ve Hizmetlerin Dolaşımı	49
İşgillerin Serbest Dolaşımı	49

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'ni kuran "Avrupa Ekonomik Topluluğu Andlaşması" ya da daha yaygın adıyla "Roma Andlaşması" imzalanmıştı. Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından imzalanan Roma Andlaşması 25 Mart 1957 tarihini tasımlamaktadır. Türkiye'nin ortaklık kurmak için AET'ne resmen başvurması tarihi ise 31 Temmuz 1959'dur.

AET sorununun çözümleri boyutlarıyla, çözümleri ölçeklerde Türkiye'de tartışılması da o tarihlere başlamıştır ve günümüzde de sürmektedir. Önceleri, ilgililerden oluşan bir çerçevede kalan tartışmalar, zamanla daha yaygınlık kazanmış; sorunlar daha geniş kitlelere yayılmıştır. Geride kalan yirmi yıl, bir yandan, Türkiye'nin AET'ne katılması "evet" diyenler arasında da, "hayır" diyenler arasında da görüş değişikliklerine yol açarken, öte yandan da "evet"lerin ya da "hayır"ların bölünmesinde, haklı gerekler ile gerekler mayanların, olayların doğrulukları ile yanlış ortaya koyduklarının seçilmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, yirmi yıllık tartışmaları, görüşleri, başlangıçtan bu yana ele almak, yeniden değerlendirmek, doğrulanmalarla yanlışları sergilemek değildir. Amaç, Türkiye-AET ilişkileri konusunda, 1970'li yıllarda, çözümleri kurulların görüşlerini belirlemek, çözümleri sorunlara ilişkin görüşleri sergilemektir. Bir başka deyişle, çalışmada bir "hesaplama"yı değil, "durum saptaması"ni amaçlamaktır.

Belirlenen bu amaçla ulaşmak için basvurulan bazı kaynakların başında, siyasal partilerin AET'ne ilişkin görüşleri ile tek başına ya da başka parti/partiler ile ortaklık halinde hükümet olduklarında hükümet programlarında yer alan görüşler gelmektedir.

Halen hükümeti oluşturmakta olan üç siyasi partinin, Adaleť Partisi (AP), Millî Selamet Partisi (MSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 'nin AET'na ilişkin görüşleri önem taşımaktadır. Aynı şekilde, ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 'nin görüşleri de büyük öneme sahiptir. Bu dört siyasi partinin yanı sıra, siyasi yelpazede yer alan görüş-ler, sağ'dan sol'a sırgıllamak amacıyla, 1977 Milletvekili Seçimi'ne girmeye hak kazanmış olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) 'nin görüşlerine de yer verilmiştir.

CHP, 1961-1965 arasında, 1974 ve 1977 yıllarında ortaklık bitiminde ya da tek başına; AP ise, 1965-1971 arasında tek başına, 1975'den bu yana da MSP ve MHP ile ortaklık içinde hükümette bulunmaktadır. Ayrıca, her iki parti de, 12 Mart ara döneminin "partililerüstü hükümetleri"ne geçişli düzey-lerde üye vermişlerdir. MSP, 1974 yılında CHP, sonra da AP ve MHP ile ortak olarak hükümet olan siyasi partilerden birini oluşturmaktadır. MHP de, 1975 yılından bu yana AP ve MSP ile aynı ortaklık içinde yer almıştır. Bu nedenle, Hükümet Programları'nda AET'na nasıl yaklaşıldığını görme-nin de yararlı olacağı düşünülmüştür.

Siyasal partiler dışında kalan bazı meslek kuruluşlarının ya da bazı grupların görüşlerine de bu çalışmada yer vermek gerekli görülmüştür. Bir yanda, AET'na ilişkin olarak iş çevrelerinin görüşlerini temsil etme durumunda olan Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (Odalar Birliği), Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) ve Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), öte yanda, işçi kesiminin görüşlerini yansıtmada bulunan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederas-yonu (Türk-İş) ile Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 'nin AET'na ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca AET konusunda bir uzmanlık kuruluşu görüşünde olan İktisadi Kalkınma Vakfı (IKV) 'nın görüşleri imkan ölçüsünde geniş bir şekilde çalışmaya yansıtılmıştır.

AET konusunda, teknik düzeyde olsa da, değişik görüşlere sahip oldukları bilinen, görüşleriyle hükümetleri ve politikalarını etkilemeye çalışan eğitimli devlet kuruluşları olduğu gerçeğini de gözden uzak tutmamak gerektir.

Diş İşleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bu alanda önde gelen kuruluşlardır. Ayrıca, Devlet Planlama Teskilatı ile Bakanlıklararası Ekonomik Kurul da, konuyla doğrudan ilgili olduklarından, görüşleri önem taşıyan kuruluşlar arasında yer almaktadır.

Kuruluşlar saptandıktan sonra, hangi görüşlerin kuruluşların resmi görüşü sayılacağı konusu ortaya çıkmaktadır. Hükümetler için, uygulamassa da, programlarının ve aldıkları kararların resmi görüş niteliği taşıdığı kuşkusuzdur. Aynı şekilde, siyasal partilerin programları da, görüş saptamada başvurulması gereken ana kaynak olma niteliğini taşımaktadır. Ayrıca, siyasal partilerin genel başkanlarının, üyesi oldukları siyasal partiyi temsil ettikleri gerçeğinden hareketle, eğitimli zamanlarda açıkladıkları görüşlerine de yer verilmiştir.

Meslek kuruluşları ile baskı gruplarının görüşlerinin saptanmasında, konuya ilişkin açıklamalardan, yayınladıkları raporlara kadar uzanan değişik kaynaklardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

Karşılaşılan asıl zorluk, kamu kuruluşlarının görüşlerinin saptanmasında ortaya çıkmıştır. Bakanlık ya da kuruluş içinde yapılan herhangi bir çalışmanın ilgili bakanlığın görüşünü yansıtmamasının gerekmediği noktasından hareketle, dışı karşı savunulan görüşlere yer vermek daha anlamlı görülmüştür.

Bu sınırlamalar içinde, yukarıda sayılan eğitimli kuruluşların AET'na ilişkin genel ve özel sorunlar karşısındaki genel ve özel yaklaşımları, görüşleri iki bölüm içinde ele alınmıştır. Birinci bölüm, AET'na ilişkin genel sorunlar, bu sorunlara bakış biçimleri üzerinedir. İkinci bölüm, AET ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişimiyle ortaya çıkan özel sorunlara ayrılmıştır.

Birinci bölüm, ele alınan sorunların niteliklerinden ötürü, silyasal yaklaşımların ağırlıklı olduğu bölümdür. Bu alanda saptanan görüşlerin de, silyasal nitelikte görüş belirtme durumu olan kuruluşlarla sınırlı kalmış olmasından dolayıdır. Tersine, daha teknik düzeydeki özel sorunlara ayrılan ikinci bölümde ise, teknik nitelikte görüş verme durumunda olan bir görüşün olmasını beklememek gerektigini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Sonuç olarak, Türkiye-AET ilişkileri sonucu ortaya çıkan ve yildan yila birkerek gündenünze ulasan sorunların ve geltili nitelikteki kuruluşların bu sorunlara ilişkin yaklaşımlarının, görüşlerinin irdelenmesi, 1977 yılının ikinci yarısındanaki görüşünün ortaya koymak durumundadır.

I. GENEL SORUNLAR

GENEL YAKLAŞIMLAR/GÖRÜŞLER

Avrupa Ekonomik Topluluğu söz konusu olduğunda akla ilk gelen, genellikle de çok kullanılan bir soru, "Avrupa Sıyasal Birliği" konusundadır. Her ne kadar, "sıyasal" olanla "ekonomik" olanı ayırt etmek olanağı yoksa da, Avrupa Birliği konusu "sıyasal birlik", "ekonomik birlik" olarak düşünülmektedir.

Avrupa Sıyasal Birliği:

AET'nun bir "Avrupa Birliği"ni, hatta "Avrupa Birleşik Devletleri"ni amaçladığı, ekonomik bütünleşmenin bu yön-
de atılan ilk adımlar olduğu, genellikle sık sık ileri
sürülen bir sav olagelmıştır. Özellikle, ekonomik savla-
ra dayanarak AET'na karşı çıkıldığında bu sıyasal sava-
başvurulduğu gözlenmektedir.

AET'na resmen başvurulduğu tarihte ana muhalefet partisi
genel başkan, Türkiye ile AET arasında ortaklık yaratan
"Ankara Anlaşması"nın imzalandığı tarihte de iktidarda
bulunan CHP'nin genel başkan ve başbakan olarak AET'na
katılma/katılmama tartışmalarının içinde yer alan İsmet
İnönü, Ortak Pazar'ı neden yararlı gördüğüne ilişkin bir
soruyu şöyle yanıtlamıştır:

"İste müsavî şartlarla, bugün Ortak Pazar'da
bulunan devletler, ondan istifade edecek ye-
tişme seviyesine gelmişlerse, onlar fayda
görüyorlar demektir. Bir aile içinde rejim
itibarıyla başından beri heves ettik. Girmek
istiyoruz..."

Türkiye'nin "Batı Dünyası" içinde yer alması, bu "Dünya"nın dışında kalmasına yol açabilecek olgulardan kaçınılması, bu "Dünya" içindeki yerini pekiştirecek olguların ise dışında kalınmaması, AET'ne katılmaktan yana olanların öndegelen endişelerinden biri olmaktadır. Nitekim, İsmet İnönü'nün 1969 yılında değerlendirmesinin, 2.7.1962'de kurulan, İnönü'nün başbakan olduğu Hükümet'in Programı'na da "Batı alemi ile kader birliği" olarak yansımıştır. Bu "kader birliği"ni sonraki hükümetlerin programlarında da bulmak mümkündür.

Adalet Partisi, like olarak, "Avrupa Birliği"nin dışında kalmaktan yana değildir. Nitekim, AP Programı'nın 91.maddesi "hür milletler camiası" olarak tanımlanan "Batı Dünyası" ile işbirliğini artırmanın, derinleştirmenin, uluslararası çıkarlar bakımından "hayati bir ihtiyacı olduğu"nu belirtmektedir.^{1/} Bu yaklaşımdan hareketle, AP'nin 1973 Seçim Beyannamesi'nde şu satırların yer aldığı görülmektedir:

"...Avrupa'da kurulmasına çalışılan yeni düzen içinde, uluslararası taahhüt ve vecibelerine hâlel getirmeyen Türkiye'nin de kendisini bir an evvel bulması gerektirir. İnanmaktayız."^{2/}

Ancak, 1977 Milletvekili Seçimi sırasında, belki de MSP ile giriştiği oy yarışından ötürü, AET sorununun, Türkiye için, Batı dünyası içinde siyasal bir kaynaşmaya dahil olma sorunu olmadığına belirtilmesine özen gösterilmiştir.^{3/} Gene de, AP'nin bir "Avrupa Birliği"nden yana olmadığına düşünmek için, şimdiki koşullar veri iken, somut herhangi bir neden yoktur.

1/ Adalet Partisi Programı, Ankara 1974.
2/ Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara bty.
3/ Dış Politika: Dışişleri Bakanlığı, bty.:

Oysa aynı şeyi Milli Selamet Partisi için söylemek olanı bulunmamaktadır. MSP, AET ile ortaklığı, Türkiye'de Avrupa'nın bir "vilayeti" yapma girişimi olarak görüldüğü birçok kez belgelenmiştir. Bu belgelerin en son örneklerini 1977 Milletvekili seçimi kampanyasında bulmak mümkündür. Nitekim, kampanyada kullanılan MSP sloganlarından birinin konusu AET olmuştur: "Kıbrıs'ta Yunan'a vermek için, Ortak Pazar'a usak olmamak için." MSP'nin 1977 Seçim Beyannamesi'ndeki "Avrupa Birliği" yaklaşımı ise çok daha sert olmuştur. Bu yaklaşımda, AP ile CHP, birincisinin döneminde Katma Protokol, ikincisinin döneminde de Ankara Anlaşması imzalandığından

suçlanmaktadır:

"Batı Avrupa ile siyasi olarak birleşip tek devlet olmak gayesiyle Türkiye'de vilayet yapmayı; Türkiye'de Avrupa'ya pazar yapmayı hedef alan Ortak Pazar anlaşmaları yapılmı; Bu anlaşmalar içinde; Batıyı efendi; Aziz Milletimizi usak, Batıyı turist, Aziz Milletimizi hizmetkârı, Batıyı yurdumuzdaki verimli Sanayi ve Tarım işletmelerine sahip, Aziz Milletimizi parya, Batıyı ortak, Aziz Yurdumuzu onların sömürge-lerine terk edilmis pazar yapan;

....

Maddelerin altına rahatça imzalarını atmışlardır." 1/ Seçim Bildirisi'nde ise, Ortak Pazar anlaşmaları "Türkiye için tarihinin en büyük tehlikesi" olarak nitelenmekte, "eğer zamanında ve güçlü müdahaleler yapılmazsa, Türkiye'nin Avrupa Birleşik Devletleri içinde ikinci sınıf bir vilayet olmasına mani olunamayacaktır..." denmektedir. 2/

1/ Milli Selamet Partisi 5 Haziran 1977 Seçimleri Seçim Beyannamesi, byy.: bty., s.81
2/ Milli Selamet Partisi 5 Haziran 1977 Seçim Bildirisi, byy.: bty., s.21

MHP de, MSP gibi, "Avrupa Birliği"ne karşı görünmektedir. 9-10 Haziran 1973'de toplanan 11.Genel Kurul'da kabul edilen MHP Programı'nın 45.maddesinde, MHP'nin bölgesel ekonomik örgütlere karşı olmadığı, ancak bu tür ekonomik örgütlerin ekonomik bütünleşmenin şartlarını aşarak sosyal, kültürel ve siyasal bütünleşme aracı olarak kullanılmalarına karşı olduğu, hatta böyle kullanımlara karşı "acıka vaziyet almayı millî bir görev" saydığı belirtilmektedir.^{1/} Program'dan kaynaklanarak hazırlanan 1973 Seçim Bildirisi'nde bu görüşün daha da somutlaştırıldığı görülmektedir:

"Gegen İktidamlar korkaklık ve basiretsizlikleri ile Türk devletini 1995 yılında bir ugruruma itmek üzere hazırlamaktadırlar. Bu ugrurum Ortak Pazar denilen Avrupa Birliğidir. Milliyetçi Hareket bu birliğe şiddetle aleyhtardır. Çünkü, bu birleşme Türk milletinin iktisadi, ictimai ve siyasi istikbalinin sönmestir, devletimizin sonu demektir.... sırf iktisadi bir hareket değil Avrupa'nın ictimai, iktisadi ve siyasi bütünleşme hareketinin gerçekleştirme formülüdür...^{2/}

Ancak bu görüşün, 1977 Milletvekili Seçimi sırasında aynı sertlikle anlatılmadığı da dikkati çekmektedir. 1977 Seçim Beyanamesi'nde Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasında iyi ilişkilerin yararı olacağı belirtiltikten sonra, "Ortak Pazar koleliğine kesinlikle karşıyız" denmektedir.^{3/} AET'nun siyasal yönüne ilişkin görüşlerinin birbiriyle bağlantılı görülen sözkonusu üç siyasal partinin katıldığı halen görevde bulunan Hükümet'in Programı'nda, gelişen

- 1/ Kudrettî, Mürrefeh ve Büyük Türkiye için M.H.P. Programı, Ankara, bty., S:45
- 2/ Büyük ve Güçlü Türkiye için Milliyetçi Hareket Partisi 1973 Seçim Bildirisi
- 3/ Türk Milleti Uyan! 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyanamesi, Ankara, bty., ss.49-50

görüşleri bir ölçüde bağdaştırmak amacıyla, "Avrupa Siyasal Birliği"nden çok, AET'nun ekonomik yönüne ağırlık verilmesi bulunmaktadır.

CHP'nin AET'na ilişkin görüşleri arasında bazı gelişmeler görülmekteyse de, konunun siyasal yönüne bu partiin de ağırlık verdiği ve partiin bir "Avrupa Siyasal Birliği"nden yana olduğu gözlenmektedir.

CHP'nin 1973 Seçim Bildirgesi'nde, Türkiye'nin AET'na katılmasında, ekonomik açıdan olduğu kadar, siyasal açıdan da yarar görüldüğü belirtilmekte, Türkiye'nin Batı Avrupa'daki bütünleşme hareketi içinde yerini alması gerektiği vurgulanmaktadır.^{1/} Ayrıntılar arasında, konuya yeni bir bakış açısı, yeni bir boyut da yer almaktadır: Türkiye'deki siyasal rejimin, demokrasinin, AET üyesi ülkelerdeki ölçülerde işlemesi gereği. Bu gerek, Türkiye'nin AET içinde yerini alabilmesinin "siyasal koşulu" olarak nitelenmektedir. Bu yeni boyutun, 12 Mart deneyi sonucu, bu tür kesintiler, demokrasiden sapmaları önlemek amacıyla vurgulandığını düşünmek için yeterli neden vardır.

Nitekim, bu siyasal koşulların, Türkiye'de demokrasinin sarstınsız işlemesi ve demokratik özgürlüklerin en geniş ölçüde gerçekleştirilmesi olduğu belirtilmektedir.^{2/} Aynı boyutu, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, 1976 Bütçesi'ni Millet Meclisi'nde eleştirirken de vurgulamıştır.

"Avrupa Ekonomik Topluluğunda rejimin büyük önemi vardır.
..Avrupa Ekonomik Topluluğunda...özgürlüğü de-mokraside bağliğin kesin zorunluk olduğu bilin-melidir. Bu koşula kesinlikle uymayanların Avrupa Ekonomik Topluluğunda yeri yoktur..."^{3/}

1/ Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, Ankara, bty., s.223
2/ Ate., s.226
3/ Bülent Ecevit, Türkiye 1965-1975, Ankara bty., s.110

CHP'nin Yürütücü Kurultayı'na, 1976 yılı sonunda kabul edilen Program'daki AET yaklaşımı ise bulaşık- tır. Çizilen dünya görüşümü içinde Türkiye'nin AET ile ilişkilerinin nasıl olmasının istendiğini net ola- rak görmek mümkün olmamaktadır. Ancak, CHP'nin bir "Avrupa Siyasal Birliği"ne karşı olmadığını açıklar. Türkiye İsgıl Partisi ise, "Avrupa Birliği"nden çok, bu Birliğin ni- teğine karşılık. Dünyadaki temel gelişkinin kapita- list sistem ile sosyalist sistem arasındaki gelişki ol- duğundan hareket eden TIP, genelinde "Batı Dünyası", özelde ise "Avrupa" ile bütünleşmenin gerisinde, ekonomik bir tercihten çok, siyasal bir tercihin yattığı görülmek- tedir. Bu da, Türkiye burjuvazisinin, varlığının dünya kapitalizmine, özellikle de Avrupa kapitalizmine bağlı olduğunu iddiasından kaynaklanmaktadır.^{1/}

Türkiye'deki özel kesimin belli bölümünü temsil eder durumda olan Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun (TİSK) bu konudaki görüşü ise şöyledir.

"Türkiye-AET ortaklığının doğuşunu hazırlayan si- yasal nedenler bugün de etkinliklerini korumakta- dır. Tüm detant ve silahsızlanma gâbalarına kar- sın, dünya yine iki ayrı siyasal ve ekonomik kam- pa bölümüne durumdadır ve Türkiye hala batı itti- fakının tartışmasız bir üyesidir ve öyle kalacak- tır.^{2/}

TİSK'in bu görüşünü, işçi sınıfının ekonomik örgütlerinden biri olan Türk-İs de paylaşıyor görünmektedir. Nitekim, Beşin- ci Genel Kurul'da Türk-İs sanayileşmeye ve refah düzeyini yükseltmeye yardımcı olacağı düşüncesinden hareketle Ortak Pazar'a üye olmayı desteklemiştir.^{3/}

İşçi sınıfının öteki ekonomik örgütü DİSK ise, Ortak Pazar'ı emperyalizmin "iktisadi sömürücü ağı" olarak görmekte ve bu "ağı"dan çıkılmasını savunmaktadır.^{4/}

- 1/ Türkiye İşçi Partisi Program ve Tüzüğü, İstanbul 1975, S.17
- 2/ İktisadi Kalkınma Vakfının "Katma Protokol'da Yapılması Gereken Değişiklikler" ile ilgili önerileri Hakkında Konfederasyonumuz Görüşleri
- 3/ Türk-İs 8.Genel Kurul Çalışma Raporu, Ankara 1970, S.351
- 4/ DİSK Çalışma Raporu, III.Genel Kurul, 1968-1970 byy, bty., S.63

Sonuç olarak, doğallıkla siyasal niteliği ağır basan "Avrupa Siyasal Birliği"nden yana gözükkenler, özel kesim ile AP, CHP ve Türk-İş olmaktadır. İşçi sınıfında sosyalist uykakı si-
yasal ve ekonomik örgütlenmeler ise, "kapitalist" bir Avrupa Birliği'nden yana değildirlir. MSP ile MHP'na gelince, bu iki siyasal partinin, birincisi "müslümanlığı", ikincisi de "Türk-
lüğ" ortadan kaldırılmaya yönelik bir tehlike olarak görüldüğü-
den böyle bir birliğe karşıdır.

Ekonomik Bütünleşme:

Nihai amaç olan siyasal bütünleşmeye giden yolun ekonomik büt-
tünleşmeden geçtiği kuşkusuzdur. Nitekim, Roma Andlaşması'nın
2.maddesi, bu amaçı açık seçik ortaya koymuştur:

"Topluluğun görevi bir Ortak Pazar'ın kurulması ve üye
Devletlerin ekonomik politikalarının birbirlerine git-
gide yaklaştırılması yolları ile Topluluğun tümü için-
deki ekonomik gabaaları uyumlu olarak geliştirmeyi,
dengeyi ve sürekli genişlemeyi, sağlamayı arttırmayı
yasama şartlarını artan bir hızla yükseletmeyi ve bir-
araya getirdiği Devletler arasındaki ilişkilerin daha
da yakınlaşmasını gerçekleştirmektir."1/

Türkiye'nin "ekonomik bütünleş" hareketi içinde yerini alması,
bu harekete katılanların, bir yandan, her türlü ekonomik faa-
liyete ilişkin olarak aralarında varolan sınırlama ve zorluk-
ları ortadan kaldırmak, öte yandan da, üçüncü ülkelere
karşı tek bir politika izleyecekleri gerekçesiyle savunulagel-
miştir.2/ Bu, 1960'lar için geçerli olduğu gibi, 1970'ler için
de geçerlidir. 1973 yılında, zamanın Dış İşleri Bakanı Haluk
Bayülken, Türkiye-AET ortaklığının onuncu yılını nedeniyle İKV
tarafından düzenlenen semineri açış konuşmasında şunları
söylemiştir:

"Politik açıdan Avrupa içinde olan, bunda yarar gören ve
bunu yaparken hiç güçlük hissetmeyen Türkiye'nin,
ekonomik açıdan da aynı yarar birliğini hissetmesi zorun-
lu ve faydalıdır."3/

- 1/ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Avrupa Ekonomik Topluluğu: Kurucu Ant-
laşma (geçiren ve açıklayan Tarih Özl.), İstanbul 1967, S.7 Roma And-
laşması'na ilişkin tüm alıntılar, tersi belirtilmedikçe, bu kaynaktanadır.
S.58
- 2/ Dışişleri Bakanlığı, Müsterek Pazar ve Türkiye (1957-1963), bty., bty.,
S.58
- 3/ İktisadi Kalkınma Vakfı, Türkiye-AET Ortaklığının Onuncu Yılı, İstanbul
Ekim 1973, S.5 (çoğaltma)

- 1/ Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1973, Ankara bty., S.36
- 2/ Kerwan Yürüyecektir, Adalet Partisi 1977 Seçim Beyannamesi, bty., bty. S.27
- 3/ Milliye, 24 Temmuz 1976.
- 4/ Abdi İpekçi, age., ss.28-29
- 5/ Milli Selamet Partisi 5 Haziran 1977 Seçimleri Seçim Beyannamesi, bty., bty., s.86
- 6/ MSP, Milli Selamet Partisi Programı, Ankara, bty., S.16 md.95

Demirel bu görüşde 1969 yılından beri ısrarlıdır.^{4/}

"Avrupa Siyasal Birliği"ne kesinlikle karşı olan MSP ise, böyle bir ekonomik bütünleşmeyi, Türkiye sanayinin geliş- mesini engelleyici bir "tehlike" olarak görmektedir. Nitekim, MSP'nin 1977 Seçim Beyannamesi'nde Ortak Pazar ile Türkiye arasında yapılan anlaşmalar, "milli kalkınmamıza mani olan" anlaşmalar olarak nitelenmektedir.^{5/} MSP Programı'nda da, "sanayileşmeyi engelleyen dış bağlantılar izale edilecek" denmektedir.^{6/}

"Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğuna neye girmiştir? Türkiye'nin hedefi, ileri Batı memleketlerinin sevi- yesine çıkmak, ekonomisini ileri Batı memleketlerinin seviyesine çıkarmaktır. Türkiye nasıl ileri Batı memleketlerinin seviyesine çıkabildi?.. Türkiye neka- bet gücü olan bir ekonomiyi meydana getirirse, rasyonel bir ekonomi meydana getirmiştir demektir. Rekabet gücü olan bir sanayi meydana getirmek, Türkiye'nin hedefi- dir. Açık ekonomi budur. Biz bir kapalı ekonomiyi yü- rütecek kadar zengin bir ülke değiliz. Kapalı ekonomi bana göre ısrattır. Piyasa ekonomisinde kapalı bir ekonomi mümkün değildir..."^{3/}

anlayış Suleyman Demirel şöyle belirtmektedir:

ulusmaya çalışmanın bir aracı olarak görmektedir.^{2/} Bu lanması, böylece de rekabet yoluyla daha ileri düzeylere kiye ekonomisinin, özellikle de sanayinin dışı açılarak zor- AP, AET gerçevesindeki ekonomik bütünleşme hareketini, Tür- arasında yakınlaşma sağlanacağı özellikle belirtilmiştir.^{1/} ekonomik politikasıyla Topluluğun ortak ekonomik politikası örneğin, AP'nin 1973 Seçim Beyannamesi'nde, Türkiye'nin olarak görmektedir ve böyle bir bütünleşmeden de yananır. AP, AET'nu, Avrupadaki bütünleşme hareketinin bir aracı

Öte yandan, MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, 20 Haziran 1977 günü Milliyet'te yayınlanan Abdî İpekçi ile konuşmasında, Bülent Ecevit'e söylediklerini şöyle anlatmaktadır:

"...Ortak Pazar'la, Avrupa ile siyasi birleşme istiyor-
sunuz, Avrupa'nın insanlığa hayır getirmeyeceği kanaat-
tinde olduğumuz kapitalist nizamın, Türkiye'de aynen
tatbik etmek istiyorunuz... Ortak Pazar'ın geliştirmekte
olduğu ekonomik sistem bir kapitalist sistem midir,
değil midir? Türkiye, Ortak Pazar'a bütün her türlü ka-
nunlarında ve tatbikatında uyum sağlayacağına, dolayısıyla
aynı kapitalist sistemi Türkiye'ye getirip tatbik edeceği-
ni bu anlaşmanın içinde imzalamış midir, değil midir?!"

Ve gene Erbakan, ekonomik bütünleşme hareketi dışında kalmak
koşuluyla Ortak Pazar'la ilişkî kurmaya karşı olmadıklarını
açıklamaktadır.^{2/}

MSP gibi, MHP de, AFT'nun siyasal yönüne olduğu gibi, ekonomik
bütünleşmeye de karşıdır.

"...Bizim temel görüşümüz şudur ki: Gelişmiş bir ülke-
le gelişen bir ülkenin kontrolsüz ve ekonomik kanunla-
rına terk edilmiş bir entegrasyona girmeleri halinde
bundan gelişmiş ülkeler kazançlı, gelişen ülkeler
zararlı çıkar. Bizim Ortak Pazar'a karşı çıkmamızın
temel iktisadi sebebi budur."^{3/}

CHP'nin 1973 Seçim Bildirgesi'ne bakıldığında, ekonomik bütün-
leşmeden yana olduğunu gösteren şu satırlara rastlanmaktadır:

"Türk sanayinin yapısı ve kurumları değiştirilir veya
yeniden düzenlenirken, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile
uyum sağlanmasına ve Türk sanayinin sür'atle Ortak
Pazar'da rekabet gücü kazanmasına öncelikle dikkat
edilecektir."^{4/}

Bu görüşün önemli bir değişiklik uğramadan, günümüzde de
geçerli olduğu kuşkusuzdur.

- 1/ Milliyet, 20 Haziran 1977
- 2/ Milliyet, 25 Haziran 1977
- 3/ Türk Milleti Uyan! 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara 1977, S.29
- 4/ Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, Ankara, bty., S.88

Styasal bütünleşmeye karşı olan TIP tarafından ileri sürülen savlar ekonomik bütünleşme için de geçerlidir.

AET ile siyasal bütünleşmeden yana olan TISK ve İKV ile Türk-İş, ekonomik bütünleşmeden yana olduklarını gördükleri, firmalarla anlaşmalar, belgelenmiş bulunduklarıdır. Örneğin, Türk-İş, ortak üye olarak katılma kararı aldıktan sonra, Ortak Pazar'ın koşullarına uyum için yapılması gerekenlerden hiç birinin yapılmadığını eleştirir. 1/

Öte yandan, İKV İdare Heyeti Eski Başkan Behçet Osmanoglu, 1969 yılında yaptığı bir konuşmada, küçük ekonomilerin tek başlarına yasamalarının giderek olanak dışı olduğunu, dünyanın dört bir yanında bütünleşme hareketleri olduğunu, bu durumda Türkiye'nin tek başına kalamayacağını belirtmiştir. 2/

AET'nun, siyasal birlik ve ekonomik bütünleşme hareketi olarak değerlendirilmesine ilişkin görüşlerin ekonomik Topluğunu arasında bir ortaklık yaratan Anlaşma'ya, kısaca Ankara Anlaşması'na ilişkin görüşleri de sergilemekte yarar var.

Ankara Anlaşması

1962 yılında İsmet İnönü tarafından kurulan hükümetin Programı'nda, Türkiye ile AET arasında, Türkiye'nin ekonomik gerçeklerini ve Batı Dünyası ile "kader birliği"ni göz önünde tutan bir Ortaklık Anlaşması'nın gerekli görüldüğü görüşüne yer verilmiştir. 3/ 1963 yılında, gene İsmet İnönü

-
- 1/ Türk-İş, 8. Genel Kurul Çalışma Raporu, Ankara 1970, S. 352
  - 2/ İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Toplulukları (Ortak Pazar) ve Türkiye Ortaklığı, İstanbul 1969, S. 64
  - 3/ Kazım Öztürk (der.) Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, Ak Yayınları, İstanbul 1968, S. 544

tarafından kurulan hükümet ise, 12 Eylül 1963'de Ankara'da imzalanan Ortaklık Anlaşması'nı, Programı'nda, "pek önemli bir gelişme" ve Türkiye'yi "Batı alemi ile kader birliğine götürecektir" olarak nitelendirmiştir. 1/

Böylesine önemli olan Ankara Anlaşması'nın l.maddesi, Türkiye ile AET arasında bir "Ortaklık" kurulduğunu belirtmektedir. Herde sergilenen bazı görüşlere ışık tutması bakımından, AET ile bir başka devlet arasında kurulabilecek ilişkilerle ilgili kısaca bakmakta yarar görülmüştür.

Roma Anlaşması uyarınca, bu ilişki 1) tam üye olarak Topluğa katılarak (md.237), 2) ortaklık ilişkisi kurarak (md.238) ya da 3) ticaret anlaşması yaparak (md.11 ve 113) kurulabilmektedir.

Türkiye ikinci türden bir ilişkiyi seçmiştir. Nedenlerini o zaman, Türk Heyeti'nin Başkanı olan Hasan Esat Işık şöyle açıklamaktadır:

"Türkiye bu üç alternatif arasında tercih yaparken, ekonomik açıdan şartlarının tam üyeliğe elverişli olduğunu, buna karşılık politik açıdan Batı Camiası içindeki yakın ilişkilerinin Avrupa entegrasyonuna ileri bir tarihte katılma imkânının açık tutulmasını gerektirdiğini saptayarak, bu iki zaruretli telif edebilen tek formül olan Ortaklık bağı kurmayı talep etmiştir." 2/

Yaklaşık onbeş yıldır, canlılığını sürdürecektir, hatta arttırarak tartışılan bu "saptama"ya ve "talep"e ilişkin görüşler nelerdir acaba?

1/ Kazım Öztürk, a.g.e., S.576
2/ İktisadi Kalkınma Vakfı, Türkiye-AET Ortaklığının Onuncu Yılı, İstanbul Ekim 1973, S.26 (çoğaltma)

AET'nun siyasi ve ekonomik yönüne tümüyle katılan AP, 1965 Milletvekili Seçim sonucu kurulan Süleyman Demirel Hükümeti'nin Programı'nda, Ankara Anlaşması'na ilişkin görüşünü şöyle açıklamıştır:

"...İktisadi ve ticari önemli ilişkilere sahip olduğumuz Avrupa Ekonomik Topluluğu ile akdettiğimiz Ortaklık Anlaşmasını, mahiyeti ve güttüğü hedefler itibarı ile ekonomik gelişmemizin olumlu yönde süratlenmesini sağ-
layacak bir unsur telakki etmekteyiz."1/

AP'nin, o günden bu yana, Ankara Anlaşması'na ilişkin görüşünü değiştirdiğini gösterir herhangi bir belirti yoktur.

MSP ise, daha önce de değindiği üzere, Türkiye ile AET

arasındaki ilişkinin bir "Ortaklık" olarak kurulmasına karşı-

dır. Nitekim, Necmettin Erbakan, 1977 Haziran'ında, Ortak

Pazar Genel Sekreteri Emile Noel ile "Ortak Pazar"ın yaptığı

ekonomik antlaşmalara paralel, Türkiye ile AET arasında hem

tarım, hem de sınıai ürünler açısından bir ekonomik antlaşma

yapmakta prensip mutabakatına..."2/

Ortak Pazar olgusuna karşı olan bir başka siyasi partinin,

MHP'nin, Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasında iyi iş-

kilerden yana olduğu belirtilmişse de, 3/ bu ilişkinin türüne

ilişkin herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır.

CHP'nin de Ankara Anlaşması'na karşı olmadığı anlaşılmaktadır.

Ancak, Bülent Ecevit'in, 1976 Bütçe'ni eleştirirken Millet

Meclesi'nde yaptığı konuşmadan, Ankara Anlaşması imzalanmasaydı

da olurdu, ama imzalandıktan sonra yapılması gerekenler yapıl-

madı, biçiminde bir eleştiri çıkmaktadır.

1/ Kazım Öztürk, a.g.e., s.667
2/ Millet, 25 Haziran 1977
3/ Türk Milleti Uyanı! 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara 1977, ss.40-50

Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere, CHP atılan adımları değil, yapılmayan gerekleri tartışmayı yeglemektedir.

TİP'in tavrı ise açıktır: Ortaklık Anlaşması feshedilmelidir. Bu tavrın örneklerini 1975 yılında yayınlanan "Demokrasi Bildirgesi"nde bulmak mümkün olduğu gibi, ^{2/} Birinci Büyük Kongre Kararları'nda da görmek mümkündür:

"...AET-Türkiye Ortaklık Anlaşması feshedilmeli, bunun yerine AET ile ikili ticaret anlaşmaları yapma yoluna gidilmelidir."^{3/}

DISK, Ankara Anlaşması'na ilişkin olarak TİP'in görüşünü paylaşıırken, önceki işçi kuruluğu, Türk-İş, Türkiye-AET ilişkilerinde aksayanın Ankara Anlaşması değil, sonradan yapılan Protokollar ve AET'nun üçüncü ülkelerle kurduğu ilişkiler olduğunu kanıtlamaktadır.^{4/} Türk-İş'in bu görüşleri, işveren kuruluştan, topluluğun başka ülkelerle kurduğu yeni ticaret bağları sonucu "büyük ölçüde erozyona uğramış olduğu"nu ileri sürmektedir.^{5/} Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği de, Türkiye'nin tavizler erozyonuna uğrayışını, en çok kayırlı olan ülke ilkesinin topluluk tarafından

- 1/ Bülent Ecevit, Türkiye 1965-1975, Ankara, bty., ss.107-108
- 2/ Türkiye İşçi Partisi, Demokrasi Bildirgesi, İstanbul 1975, S.48
- 3/ Yürüyüş, 8 Mart 1977, Sayı 100, S.12
- 4/ Türk-İş, 10.Genel Kurula Sunulan Gelişme Raporu, Ankara 1976, S.503 ve 506
- 5/ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, XI.Olağan Genel Kurul Gelişme Raporu, Ankara 1976, S.64

Türkiye'ye uygulamamasına bağlamaktadır.^{1/} İKV da, Ankara Anlaşması'nın temel amaç ve ilkeleryle korunmasından yana olduğunu belirtmektedir.^{2/} TUSİAD'da, Ankara Anlaşması'nı kabul etmektedir.^{3/}

Ankara Anlaşması'na ilişkin olarak, DISK dışında, işçi ve işveren kuruluşları arasında var olduğu görülen görüş birliğine Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile ilgili Bakanlık-lar arasında rastlanmamaktadır.

DPT, 1970'lerin başında Ankara Anlaşması'na karşı görünmez-ken, 1970'lerin ikinci yarısında bu görüşünü değiştirdiği ya da, en azından, AET ile ilişkilere daha başka ağılardan baktığı gözlenmektedir. Örneğin, DPT'nin dışarıya karşı savunduğu görüşlerde, 1971 yılında, Ankara Anlaşması'nın şöyle değerlendirildiği görülmektedir:

"Kanımtızca Ankara Anlaşması Milletlerarası Hukuk kuralları bakımından Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap verilecek unsurları taşımaktadır. ...Anlaşmanın gayesi sarfı olarak belirtimiş ve geçiş dönemi tavizlerinin dengeli olması gerektiği prensibini kayıtsız şartsız koymuştur.^{4/}

Öte yandan, 1974 yılında kurulan "Avrupa Ekonomik Topluluğu Özel İhtisas Komisyonu'nun hazırladığı Rapor'da Ankara Anlaş-ması'nın "ve bunun sonucu olarak "gümrük birliği"nin gerçe-vestinde kurulan ilişkilerin "en çok Türkiye'nin güçlüklerinin ertelenmesini" sağlayabileceğinin, altı çizilerek vurgulandığı görülmektedir.^{5/} Kurulan İkinci Özel İhtisas Komisyonu'nun hazırladığı Rapor'da ise, gümrük birliği (yani Ankara Anlaşması, üzerinde de durulduğu dikkati çekmektedir. Sonuç olarak da,

- 1/ Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, İktisadi Rapor, Ankara 1976, S.544
- 2/ Katma Protokol'da Yapılması Gereken Değişiklikler, S.2
- 3/ T. Günçör Uras, AET'den Ne İstiyoruz? S.3
- 4/ DPT, AET-Türkiye Katma Protokol Çalışmaları, I. Katma Protokolun Genel Değerlendirilmesi, Ankara Mart 1971, S.3 (gözetim)
- 5/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 1975 S.34

Türkiye-AET ilişkilerinin "açık", "devamlı" bir yapıya ve "tarafaların getirme düzeyi ile orantılı bir dengeye" kavuş- turulabilmesi için ilişkilerde köklü değişiklikler yapılma- sı gerektiği belirtilmiştir. Bu köklü değişiklikler, Ortak- lık Anlaşması çerçevesinde ya da Ortaklık Anlaşması dışında yapmak önerilmiş, Ortaklık Anlaşması dışında "Tercihli Ticaret Anlaşması", "Tercihsiz Ticaret Anlaşması", "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" gibi, "Ortaklık dışı" ilişkî biçimleri üzerinde durulmuştur. ^{1/} Böylece, "dokunulmaz" olan Ankara Anlaşması da, en azından, niteliği ve içeriği bakımından "tartışma"ya getirilmiştir.

Ancak, anılan ikinci özel ihtisas Komisyonu'na katılan Dış İşleri Bakanlığı sözcüsünün bu "tartışma"ya da karşı çıktığı görülmektedir:

"Ortaklık ilişkimizin bugünkü koşullarda Ankara Anlaş- masının temel hükümleri ve ruhu yönünde geliştirilmesi; bu ilişkinin Gümruk Birliği esasına uygun olarak dengeye kavuşturulması; sanayileşmeye ilişkin sorunlarımızın bu çerçevede içinde, yükümlülüklerimizde getirilecek es- nekliklerden yararlanılarak çözüm aranması; yükümlülük- lerimize getirilecek esnekliklerin Gümruk Birliği anlayışına uygun bir kapsam tasarımları esastır." ^{2/}

1976 yılında Dış İşleri Bakanı bu konuda bakanlık görüşünü şöyle ortaya koymaktadır: ^{3/}

"Türkiye'nin AET ile ortaklık ilişkisi gelişici bir nitelik taşıyor. Ankara Anlaşmasının gayesi Türkiye ekonomisinin hızlandırılması kalkınmasını gözönünde bulundurarak taraflar arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin dengeli olarak güçlenmesini teşvik et- mektedir."

1/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, S.34
2/ DPT, a.g.e., S.40
3/ Mart 1976'da yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında Sayın Başlayanağ'ın konuşma metninden alınmıştır.

Temelde siyasal sorunlara ağırlık vermenin yattığı bu görüş ile Türkiye-AET ilişkilerinin getirmekte olduğu ve özellikle ekonomik sorunlara öncelik veren görüş, özellikle de Katma Protokol hazırlık çalışmalarından başlayarak, hükümetlerin AET'ne ilişkin tavırlarını etkileme kabiliyetidir.

Katma Protokol ve Değişiklik Gereği:

Ankara Anlaşması'nın 2. maddesi, üç dönemden, 1) hazırlık, 2) geçiş ve 3) son dönemden geçerek Türkiye'nin AET'ne ortaklığının gerçekleştirilmesini öngörmüştür. Geçiş döneminde ilişkin uygulama koşullarını ve düzenlemeleri kapsayan Katma Protokol 23 Kasım 1970'de Brüksel'de imzalanmış, böylece Türkiye-AET arasındaki ortaklık ilişkisinin "geçiş dönemi" başlamıştır.

Katma Protokol'a ilişkin başlıca görüşleri şöylece özetlemek mümkündür. Birinci görüş, temelde AET ile bir "ortaklık" ilişkisi kurulmasına, bu yolla AET ile siyasal ve ekonomik bütünleşmeye gidilmesine karşı olanların oluşturdıkları görüştür. Bu görüşte olanlar, AET ile ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşmaları yapılmasına, iyi ilişkiler kurulmasına karşı değildirlir. Ancak, "ortaklık" ilişkisine yol açtığından Ankara Anlaşması'na, bu ilişkinin uygulanma düzenini

saptayan Katma Protokol'a, doğal olarak, karşıdırlar. İkinci görüş, Türkiye ile AET arasında bir "ortaklık" ilişkisi kurulmasından, hatta siyasal ve ekonomik bütünleşmeden yana olanların, en azından bu tür ilişkilere karşı olmayanların kümelelendikleri görüşüdür. Bu görüşte olanların bir kesimi, Katma Protokol'un "ortaklık" ilişkisini düzenleyecek tek yol olmadığını, başka yollar da olduğunu ileri sürerek, Katma Protokol'un tek uygulama biçimi olmadığını savunarak Katma Protokol'a karşı çıkmaktadır. Bir başka kesim ise, özünde

Katma Protokol'un yeterli olduğunu, ancak imzalanmasından bu yana, gerek AET'nun üçüncü ülkelerle kurduğu ilişkiler sonucu Türkiye'nin çıkarlarının bozulduğunu, gerek Türkiye'nin ekonomik durumunu iyileştirmek için AET'nun önemli bir gaba harcamadığını, oysa Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirdiğini ileri sürmekte, bu durumun düzeltilmesini istemektedirler.

AET ile bir "ortaklık" ilişkisi kurulmasına, geçitli nedenlerle, karşı olan üç siyasi partiden birinin, MSP'nin görüşlerini, Genel Başkan Necmettin Erbakan, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı sıfatıyla 8 Ocak 1977'de yaptığı basın toplantısında şöyle dile getirmiştir:

"AET ile bir katma protokolle münaasebelerimiz kurulmuştur. 4 yıldan beri bu katma protokolün galismaları devam etmektedir. Bugüne kadar Türkiye katma protokolün kendisine yüklemiş olduğu bütün vecibeleri harfiyen yerine getirmiştir. Buna mukabil AET ülkeleri katma protokol içinde ilk vecibeleri olan 1 Aralık 1976 tarihinden itibaren işgillerin serbest dolaşımına ait hususların hiçbirini yerine getirmemiştir ve yine aynı zamanda Türkiye'ye anlaşma maddesine verilmemesi lazım gelen bazı fonlar verilmemiştir. 1/, bu sebepten dolaydır ki bir yandan münaasebeler açısından bir dengelilik sürmektedir, öbür yandan da ekonomik açıdan büyük bir dengelilik devam etmektedir...2/

Temelde AET olgusuna karşı olduğu yukarıda açıklanmış olan MSP'nin, ancak başka siyasi partilerle (özellikle AET'nden yana olan CHP ve AP ile) birlikte hükümetlerde yer almış olmasının, bu görüşünü yansıtarak, şimdilik Katma Protokol'un istekleri uyarınca değiştirilmesinden yana görünümekle yetinmek zorunda kaldığını varsaymak pek yanlıştır olmasa gerektir. Nitekim, aynı basın toplantısında, Necmettin Erbakan, Türkiye'nin üç pazarını giderek daha çok AET'ne açtığını, oysa AET'nun, görevli olarak, kendi üç pazarını Türkiye'ye kapamakta olduğunu belirtmiştir. Ortaya konan istek: Türkiye ne kadar ihracat yapıyorsa, o kadar ithalatta bulunmasıdır. Gerçekte böyle bir dengenin kurulmasının daha önceleri itiraz edilen ve Türkiye'yi "tehlike"ye attığını ileri sürdüğü anlaşmaların "hakikaten yürümesi" amacıyla istendiği belirtilmektedir.3/

- 1/ Metinde "verilmemiştir" olduğu halde, bir dizgi yanlışı olduğu, aslında "verilmemiştir" olması gerektiği kanısında olduğumuzu belirtmek isteriz.
- 2/ Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Prof.Dr.Necmettin Erbakan Ekonomik Durumumuz, Basın Toplantısı, 8 Ocak 1977, byy., bty., ss. 56-57
- 3/ Ate., s.59

AET'na karşı olan bir başka siyasal partinin, MHP'nin Katma Protokol'a, Türkiye'yi "tamamen bir hammaddede ve ziraat ülkesi olarak" düşündüğü ve Türkiye'nin "geleceği bakımından bir başka imkan da kabul edilmeyişi" gerekeceği style karşı olduğu görülmektedir.^{1/}

TİP ise, daha önce de belirtti nedenlerle açıkladığı üzere, AET ile bir "ortaklık" ilişkisine ve böyle bir ilişkinin doğal uzantısı olan Ankara Anlaşması ile Katma Protokol'a karşıdır. Bu nedenle de, Genel Başkan Behice Boran'ın Ekim 1976'da açıkladığı üzere, "AET'na karşı yaptığı itirazları, değiştirme tekliflerini, protokolü Türkiye'nin lehine olarak değiştirme, tümünden ortadan kaldırıp yeni bir düzenlemeye gitme taleplerini" desteklemektedir.^{2/}

İşçi sınıfının temsilcilerinden DİSK, İkinci Avrupa Ekonomik Toplantı Üzeri İhtisas Komisyonu'nda, "Ortaklık Anlaşmasını, istah edilerek te olsa, devam ettirilmemesinin bir seçenек olarak kabul edilmemesine karşı olduğunu belirtmiş-
tır.^{3/}

Ankara Anlaşması'na karşı olmayan CHP, geçmiş dönemi düzenleyen tek uygulama biçimi olarak Katma Protokol'un sunulmasına karşı çıkmaktadır. Katma Protokol ile Türkiye'ye verilen tavizleri yeterli bulmayan CHP, bu görüşünü şöyle açıklamıştır:

"Avrupa Ekonomik Toplantı ile bütünleşme yolunda adımlar atılırken, Türkiye'nin elde ettiği tavizler genellikle, yeterli sözkonusu olmaksızın Toplantıya ilişkin kurulan başka bazı ülkelerin elde ettiği tavizlerden bile çok gerilerdedir."^{4/}

- 1/ MHP, Büyük ve Güçlü Türkiye için... Ankara 1973, ss.48-49
- 2/ TİP, Partimiz Görev Başındadır, İstanbul 1976, S.49
- 3/ DPT, Avrupa Ekonomik Toplantı, Ankara 1976, S.40
- 4/ Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, Ankara, bty., ss.223-224

CHP, bu durum değışmezse, AET'nun, Türkiye için "taşınama-yacağı bir yük" olacağı kanısındadır. 1/ 1973 yılında ileri sürülen bu görüşler, CHP'nin programı'na yansımaması gibi gözükmemekteyse de, Bülent Ecevit'in 1976 yılında yaptığı bir konuşmadan anlaşılacağına göre, geçerliliğini sürdürmektedir. Bu konuşmada, AET'nun Türkiye'ye verdiği bazı "sözde tavizler" in artık geçerliliğini yitirdiğini söyleyen Ecevit, AET ile bir ortaklık ilişkisi içinde olmayan birçok ülkenin çok daha ileri tavizler aldığına değinmektedir. 2/

Katma Protokol'a karşı olan bir başka kuruluş Devlet Planlama Teşkilatı'dır. DPT'nin Katma Protokol'a karşı çıkışı, Protokol'a ilişkin hazırlık çalışmalarından başlamıştır. Önce, Katma Protokol'un dengeli olmadığı görüşünden kaynaklanan bu karşı çıkış, zamanla Ankara Anlaşması'nın getirdiği "ortaklık ilişkisini tartışma gündemine getirmeye kadar uzamıştır. DPT'nun Katma Protokol'a karşı çıkışının gerekçesi şöyle açıklanmaktadır: 3/

"...
a) İktisadi kalkınmamız ve dış ticaretimiz yönünden Ortak Pazar'la çok sıkı ilişkiler kurmamız gerekir. b) Ankara Anlaşması ile sağlanan avantajları Katma Protokol'de gereği gibi değerlendirilmemesi ve menfaatlerimizin ihmal edilmesidir. c) Bu itibarla kanaatimiz, Katma Protokol'un 1978'de Türkiye'yi dış ticaret dar boğazı ile karşı karşıya bırakacağı ve 3'ncü Plan devresinde bilhassa özel sektör yatırımlarının çok zorlaşacağı, bu nedenle kalkınma planımızın aksayacağıdır." 4/

- 1/ Ate., S. 223
- 2/ Ecevit'in Ağıklamaları 1976, Ankara 1976, S. 43
- 3/ Bu konuda bkz: DPT, AET-Türkiye Katma Protokol Gelişmeleri, I. Katma Protokolun Genel Değerlendirilmesi; II. Gümrük Birliğinin Gerçekleştirilmesi; III. Tarım Sektörünün Durumu; IV. Endüstri Mallerinin Durumu; V. İş, İşgücü ve Sosyal Politika, Ankara 1971.
- 4/ DPT, AET-Türkiye Katma Protokol Gelişmeleri, I. Katma Protokolun Genel Değerlendirilmesi, Ankara 1971, S. 19

Bu görüşün ortaya konulduğu 1971 yılından bu yana geçen süre içinde, DPT'nin bu görüşünü değiştirmesini gerektirecek bir gelişme olmamıştır. Beş yıl sonra, 1976'da Katma Protokol'un, "mevcut halıyla" Türkiye'nin sanayileşme ve kalkınma politikaları ile "bağdaşmadığı", bu uyumsuzluğu gidererek "artacağı" ve "ciddi tehlikelere yol açacak nitelikte olduğu" vurgulanmaktadır.^{1/} Bu nedenle de "mevcut ilgisizliklerde köklü değişikliklere gerek olduğu" belirtilmektedir.

Dışişleri Bakanlığı da Katma Protokol'e tam olarak karşı çıkmamakla beraber, Anlaşmanın temelinde yatan denge'nin bozulduğu kanaatindedir.

Dışişleri Bakanı, bakanlık görüşünü şöyle açıklamaktadır:

"1970 yılında Katma Protokol'ün imzalandığı tarihteki Topluluk bugün aynı Topluluk değildir. Kendi bünyesinde ve üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde önemli gelişmeler göstermiştir. Bu durumda Katma Protokol'daki denge bozulmuştur."^{2/}

Doğal olarak, bu görüşleri paylaşımayanlar bulunmaktadırlar. Katma Protokol'un özünde yeterli olduğunu, ancak sonraki gelişmelerin gerisinde kaldığını savunan bu görüş sahipleri "değişme"den değil, "düzenleme"den yanadırlar.

AP'nin görüşlerini, Süleyman Demirel şöyle dile getirmektedir:

"Avrupa Ekonomik Topluluğu ile münaşebelerimizde hasıl olan durum şudur: Geçen beş altı sene zarfında şartlar değişmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu, üye olmayan ülkelerle birçok anlaşmalar yapmıştır. Avrupa'da ekonomik konjonktür değişmiştir. Bu şartlar içerisinde bizim ortak protokolla sağladığımız avantajların büyük bir kısmı avantaj olmaktan çıkmıştır. Üye olmayan memleketlere de bunlar avantaj haline getirilmiştir... Türkiye ortaya koyduğu hususlarda haklıdır ve umuyoruz Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan münaşebelerimiz, Türkiye'nin kalkınmasına yardımcı olacak bir biçimde yeniden tanzim edilecektir."^{3/}

1/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, S.34
2/ Sayın Gâzıyağlı'nın Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonunda 12 Aralık 1975 tarihinde yaptığı konuşma metninden alınmıştır.
3/ Milliyet, 24 Temmuz 1976

Bu görüş, 1977 Millîyetvekili Seçimi kampanyasında da ifade-
sini bulmuştur.^{1/}

AP'nin bu görüşünün, 1977 Üçü Koalisyon Hükümeti Programı'na da yansıtıldığı görülmektedir. MSP etmeni de dikkate alındığında, Program'da yer alan AET'ne ilişkin satırlar anlaşılır olmaktadır.

"Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerimizin olusan yeni şartlarla ahenkleştirilmesi için girişilmiş olan faaliyetlere azim ve kararlılıkla devam olunacaktır. Biz toplulukla münasebetlerimizde Topluluğun ekonomik kalkınmaması hız kazandıracak ve dış rekabet gücü olan bir sanayi kuramamıza yardımcı olması gereğini tabii görmekteyiz. Ortaklığımızın, giriştiğimiz yaygın sanayileşme hamlesini ve ihracatımızın gelişmesini sekteye uğratmaması bilakis bu hayati sahalaradaki gelişmeye yardımcı olması esastır. Bu zaruret ortaklıkla ilişkilerimizin, günün değişen şartlarına uygun bir dengeye kavuşturulması ve menfaaatlerimizi kapsılayan gözüm yolları bulunması amacına yönelik girişimlerimizde, öneme dikkate alınacak ve ilişkilermiz bu neticeyi doğuracak şekilde düzenlenmesi için gereken yapılacaktır."^{2/}

"Düzenleme"den yana olanlar arasında yer alanlardan biri de TISK olmaktadır.

"Gelişen ve değişen iç ekonomik şartlar ile dünya konjonktürünün tabii sonucu olarak AET ile olan karşılıklı ilişkilerimizin, statik kurallar içinde kalamayacağı tabiidir. Sanayileşme gayretlerimizin neticeleri ve ekonomimizin yeni özelliklerine paralel olarak ilişkilerin yeniden düzenlenmesi karşılıklı işbirliğinin vazgeçilmez bir gereğidir.^{3/}

TÜSTAD'da, Türkiye'nin Katma Protokol ile, üstlenemeyeceği sorumluluklar altına girdiği, bu yükümlülükleri yerine getiremeyeceği görülmektedir. Bu nedenle de Katma Protokol'da "düzenlemeler" yapılmasını "zorunlu" görmektedir. TÜSTAD, bu değişiklikler yapılmadan AET ile Türkiye arasındaki sorunlara ilişkin "gözlemeyeceği" görülmektedir.^{4/}

- 1/ Bknz.: Kervan Yürüyecektir, Adalet Partisi 1977 Seçim Beyannamesi, byy., bty., S.27
- 2/ Resmi Gazete, 2 Ağustos 1977, Sayı 16015
- 3/ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Dünya'da ve Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Durum 1976, Ankara, bty., S.40
- 4/ T.Güngör Uras, AET'den Ne İstiyoruz? S.3

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Bor-
saları Birliği de, AET ile Türkiye arasındaki ilişkilerin
"ciddi şekilde yeniden gözden geçirilmesi"nden, alınan
ve verilen tavizlerle "aleyhimize bozulan dengenin düzel-
tilmesi"nden yanadır.^{1/}

IKV, "düzeltilme"den çok "köklü biçimde değiştirilmesi"nden
yanadır Katma Protokol'un.^{2/} Nitekim, İKV Başkanı Ertuğrul
Soyсал,

"Katma Protokolün ilgili maddelerinde de temel de-
ğişiklikler sağlanmadıkça, Türk sanayinin yapısai
sorunları kolay kolay çözümlenemeyecektir."^{3/}

demekte, bunun "AET için İKV'nin düşünceleri" olduğunu
belirtmektedir.

Türk-İs de, Türkiye'nin yükümlülükleri ile aldığı tavizler
arasındaki dengenin, geçiş döneminde, Türkiye aleyhine
bozulduğu, AET ile yapılan anlaşma ve protokollerin Türkiye
aleyhine işler bir duruma geldikleri görüşündedir.^{4/}
Bu nedenle, Türkiye-AET ilişkilerinin "en dengeli bir duruma
geştirilmesi"ni, "Türkiye'nin dışa bağımlı sanayi olmaya
daha fazla yönelmeden kendi sanayini kurması"ni istemekte-
dir.^{5/}

Bu "düzeltilme", "düzeltilme" ya da "değişiklik" gereğini
görüştürmek üzere 1976 yılının son üç ayı içinde gerçekleştiril-
toplantılar yapan Bakanlıklararası Ekonomik Kurul, Katma
Protokol hükümleri içinde Türkiye'nin sanayileşmesine engel
olan hükümleri incelemiş ve alınması gerekli önlemlerin
saptanması için ilgili Bakanlıklara talimat verilmiştir.^{6/}

- 1/ Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği,
İktisadi Rapor 1976, Ankara 1976, S.591
- 2/ İktisadi Kalkınma Vakfı, Katma Protokol'da Yapılması Gereken Değişik-
likler, S.2
- 3/ "Türk-AET ilişkileri Ne Olacak?", Milliyet, 17 Ekim 1976
- 4/ Türk-İs, 10.Genel Kurula sunulan Çalışma Raporu, Ankara 1976, S.506
- 5/ Ate., ss.508-509
- 6/ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Raporu, Şubat 1977, S.4

Gerek ilgili Bakanlıkların, gerek işçi ve işveren kuruluş-
larının ve gerek siyasi partilerin Katma Protokol'da
yapılması gereken "düzenleme", "düzeltme" ya da "değişik-
lik"lere ilişkin görüşleri, çalışmaların ikinci bölümünün
konusunu oluşturmaktadırlar.

II. TEKNİK SORUNLAR

TEKNİK YAKLAŞIMLAR/GÖRÜŞLER

A. Malların Serbest Dolaşımı

Gümrük Birliği:

Ortaklık Anlaşmasının 2/2 maddesi bir gümrük birliğinin kurul-
ması öngörülmüştür. Bildirildi üzere, gümrük birliği, ikt.
ya da daha çok ülkenin, aralarındaki gümrük duvarlarını
(niteliksel ve niceliksel olarak) tümüyle ortadan kaldırma-
ya yönelikleri bir tür birleşmedir. Bu birleşmeye giren
ülkeler, kendi aralarındaki gümrük duvarlarını kaldırır-
lar, birleşme dışında kalan üçüncü ülkelere karşı da
ortak bir gümrük tarifesi uygulamayı amaçlamışlardır.

Roma Anlaşması'nın, ekonomik bütünleşmeye giderken atılacak
adımların neler olduğunu belirleyen 3. maddesi, üye Devlet-
ler arasında gümrük resimlerinin, malların giriş ve çıkışla-
rında niceliklerine konulmuş kısıtlamaların ve etkileri
bunlarınkine eşit olan önlemlerin kaldırılmasını ve üçüncü
Devletlere karşı ortak bir gümrük tarifesi ile ortak bir
ticaret politikasının yerleştirilmesini ülkeler arasında
saymıştır.

Roma Anlaşması'nın bu maddesinde yer alan ülkeler, Ankara
Anlaşması'nın 10. maddesinde teyit edilmektedir:

"1. Anlaşmanın 2'inci maddesinin 2'inci fıkrasında
öngörülen gümrük birliği, mal alışverişlerinin
tümünü kapsar.

2. Gümrük Birliği:

- Toplu üyesi Devletlerle Türkiye arasında, ithalat-
ta olduğu gibi ihracatta gümrük vergileri ve eşit etki-
li resimlerin ve miktar kısıtlamalarının millî üretime,
Anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı
gözetilerek eşit etkili başka her türlü tedbirin yasaklan-
ması;

- Türkiye'nin üçüncü memleketlerle ilişkilerinde, Topluğun Ortak Gümrük Tarifesi'nin kabulü ve Toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşımayı kapsar."

Türkiye'nin AET ile, kendi iç pazarını AET üyesi Devletlerin mallarına açması sonucunu doğuracak, yurtiçi üretimi gümrük duvarlarının arkasından çıkartacak bir ilişki içine girmesi, Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmasından bu yana, tüm tartışmaların odak noktasını oluşturmıştır. Bu tartışmalar, Katma Protokol'un imzası ile daha da yoğunlaşmış bulunmaktadır.

Katma Protokol'un 9.maddesine göre, Protokol'un yürürlüğe girmesiyle birlikte, Topluluk, Türkiye'ye gıksız ithalata uyguladığı gümrük vergilerini, eş etkili vergi, ya da resimleri kaldıracaktır. Protokol'un 2 sayılı Ek'inin 1. maddesi uyarınca, "perakende olarak satılacak hale getirilmemiş pamuk iplikleri", "sarı pamuklu dokumalar" ve "dügümlü veya sarmalı halılar (hazır eşya halinde olsun olmasın), yünden ve/veya ipe kıldan (elle yapılmış olanlar hariç)" üzerindeki Ortak Gümrük Tarifesi, birbirini izleyen 25 oranında dört indirimle, Protokol yürürlüğe girdiğinde ve sonrakı dört, sekiz ve onkinci yılda kaldırılacaktır.

Katma Protokol'un 24.maddesi de, Protokol'un yürürlüğe girmesiyle birlikte, Topluluğun, Türkiye'ye gıksız ithalata uyguladığı bütün "mükatar kıstamları"nın kaldırılmasını öngörmektedir. Ancak, gene Protokol'un 2 sayılı Ek'inin 2.maddesi uyarınca, "mancınıktan geçirilmeye elverişsiz ipek böceği kozaları" ile "ham ipek(bükülmemiş)" üzerine "yeni mükatar kıstamları koymak hakkı"ni saklı tutmaktadır.

Türkiye ise, Katma Protokol'un yürürlüğe girmesiyle, Topluğ gıksız sanayi ürünleri ithalatında, gümrük vergilerini ve eş etkili vergi ya da resimleri oniki yılda, giderek

azaltarak kaldırılacaktır. Ancak, Protokol'un 3 sayılı Ek'inde yer alan maddeler üzerindeki gümrük vergileri ile eş etkili vergi ya da resimler yitirilmişti yılında, giderek azalarak kaldırılacaktır.

Ayrıca, Katma Protokol'un yürürlüğe girmesiyle birlikte, Türkiye tarafından, 1967 yılında Toplu Gırtlal özel İthalatın % 35'i oranında liberasyon konsolide edilecektir. 22.maddeye göre, bu oran, üç yıl sonra % 40'a, sekiz yıl sonra % 45'e, onüç yıl sonra % 60'a ve onsekiz yıl sonra da % 80'e yükselicektir. Nihayet, Katma Protokol'un 17.maddesi oniki yıllık indirimde tabii maddelerde, 18.maddesi de yitirilmişti yıllık indirimde tabii maddelerde Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum koşullarını düzenlemektedir.

Genel çizgileriyle, Katma Protokol'un saptadığı Gümrük Birliği'ne gidiş yolu böyledir. Bu genel gerçeğe İçindeki konulara ilişkin görüşler aşağıdadır. Ancak, daha önce, kısaca da olsa, gümrük birliğine ilişkin görüşlere değinmekte yarar vardır.

AP Genel Başkan ve Başbakan olarak, 1969 yılında, Süleyman Demirel, rekabet gücü olmayan bir endüstrinin tüketici üzerindeki bir yük olduğunu dile getirmiştir. 1/ "Kapalı ekonomiyi İsrail" olarak görmekten kaynaklanan bu görüşün 1976 yılında da ifade edilmişliğine yukarıda değinilmiştir. 2/

"Bugün kalkınmasız ülkeler birbirinin pazarıdır. Yeni birleşimin kalkınmasız olması, diğerinin pazarını elinden almasıdır. Esasen Avrupa Ekonomik Topluluğu evvela kendi kendinin pazarıdır. Yeni büyük pasyoneellik meydana getiriyor, gümrük birliği meydana getirmek suretiyle. Herkes birbirinden daha iyi yapma yarışını fatürasını kendi tüketicisine ve kendi vergi ödeyicisine ödemedi yürütmektedir. Yeni rekabeti daha geniş

1/ Abdi İpekçi, Liderler diyor ki, Ant Yayınları, İstanbul 1969, ss. 28-29
2/ Bknz. S. 11

- 1/ Milliyet, 24 Temmuz 1976
- 2/ Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Prof. Dr. Necmettin Erbakan, Ekonomik Durumumuz, Basın Toplantısı, 8 Ocak 1977, bty., s. 57
- 3/ Milliyet, 11 Temmuz 1977
- 4/ MHP, Büyük ve Güçlü Türkiye için Milliyetçi Hareket Partisi 1973 Seçim Bildirisi, Ankara 1973, ss. 48-49
- 5/ İnsanca bir Düzen Kurmak için Halktan Yetki İstiyoruz, CHP'nin Düzen Değişikliği Programı, Ankara 1969, S. 17

CHP'nin, 1969 yılındaki görüşü şöyle dile getirilmektedir:

"...Türkiye'nin Ortak Pazar'da tam üyeliğe geçişini hızlandırmak uğruna, ulusal sanayimizin gelişme

gagında korunmasız bırakılması, bu yüzden yıkılması veya uydu duruma düşmesi önlenmektedir..."5/

"Ortak Pazar'a girildiği takdirde, iktisadi haysalımız Avrupa iktisadiyatının bir parçası haline gelecektir. Avrupa iktisadiyatı ise, temel sanayinin her türünün kuvvetli bir şekilde kurumsallaşması için onun bir parçası durumuna gelen Türk ekonomisinin temel sanayi kurması imkansız hale gelecektir, hatta lüzumsuz telakki edilecektir. Nitekim Ortak Pazar protokollerinde Türkiye tamamen bir hammaddede ve ziraat ülkesi olarak düşünülmemektedir.4/

değerlendirmeyi yapmaktadır:

MHP ise, Türkiye'nin "ne pahasına olursa olsun" temel sanayinin kurmak zorunda olduğundan hareket ederek, şu görüşündedir.

3/ "bugünkü halıyla millî menfaatlerimize zarar verdir-kısaca" memnuniyetle, plan ve program yapmaya olanak vermedikçe2/ MSP, Ortak Pazar'ın, ekonomimize zarar verdiğini, sanayileş-

meleşmesinde bir araç olarak görülmektedir.

Türkiye'yi böyle bir rekabete zorlayacağından, sanayinin "rekabetsiz erdemleri"ne inanmakta, gümrük bittirildiği de, özette, AP, siyasal ve ekonomik görüşüne dayalı olarak

1/ "müstür."

garantiler içinde gerçekleştirilmeye, ekonomik rasyonalizasyonun bir icabı haline gelmiştir ve bu icap yerine getirilirken, bu ülkelerin gümrük bittiriliğine ilişkin olmaları, ekonomilerinin büyü-

Bu görüş, Katma Protokol'un imzalanmasından öncedir. Daha sonraki tarihlerde CHP, "Türk sanayinin süratle Ortak Pazar'da rekabet gücü kazanmasına öncelikle dikkat edilecektir." görüşünü ortaya koymuştur.^{1/}

İKV eski İdare Heyeti Başkanı Behçet Osmanagaoglu, Katma Protokol imzalanmadan önce, 1969'da "rekabet" konusunda şunları söylemiştir:

"Eğer 22 yıllık intibak devresinde sanayimiz rekabet edebilir hale gelebilecek ise, şimdiden tasfiyesi milli menfaatlara en uygun hal tarzıdır... rekabet kudreti olmayan sanayi, milli yükten başka bir şey değildir. Sanayileşmemizde, gümrük duvarları arkasına saklanan ve iç piyasa hudutları içinde kalan sanayi kollarını destekleme, teşvik etme siyasetini bırakmamız her bakımdan zaruridir.^{2/}

Katma Protokol imzalandıktan ve uygulamaya sonuçları bir ölçüde ortaya çıktıktan sonra, 1976 yılına gelindiğinde, bu görüşün oldukça değiştiği görülmektedir. İKV Başkanı Ertuğrul Soysal, "zengin bir Avrupa topluluğunda", "gümrük birligi ve rekabet esitligi şartları altında", Türk sana-yinin ayakta kalıp kalamayacağı sorununun "artık" tartı-sılmasından yana olduğunu belirtmektedir. Gerçi, Soysal da Türkiye ekonomisinin, gümrük duvarları arkasında "büyük bir tembellik ve rehavet ekonomisi olma"dan kurtarılmasını, "dinamik bir sanayi yapısına ulaşması"ni gerekli görmekte-dir. Ama, öte yandan, rekabet konusunda çok "romantik" olunmasını da söylemekte, "maliyeti oluşturan tüm girdi-ler bakımından" sanayinin Ortak Pazar karşısında çıkmazda olduğunu vurgulamaktadır.^{3/}

- 1/ Ak Günlere, Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi, Ankara, bty., S.88
- 2/ İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Toplulukları (Ortak Pazar) ve Türkiye Ortaklığı, İstanbul 1969, S.59
- 3/ "Türk-AET ilişkileri Ne Olacak?", Milliyet, 17 Ekim 1976

TİSK, bu konuda farklı bir görüşe sahip görülmektedir. Gerçekten de, gümrük duvarları arkasında uzun yıllar kalan sanayilerin "atalet içine düştüklerini", "maliyet ve kalite yönünden umursamazlığa sürüklendiklerini" ileri sürerek, sanayinin dış rekabete açılmasının en önemli engelini "koruma tedbirleri" olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle de, "Türk gümrük vergilerinin miktar kıstamlarının ve eş etkili tedbirlerinin yavaş yavaş kaldırılarak sanayinin Ortak Pazar rekabetine açılmasını önöören Ankara Anlaşması ile Katma Protokolün gerçekçi metinler olduğunu" savunulmaktadır.^{1/}

TÜSTAD ise, AET'nun esasının gümrük birliği olduğunu, Türkiye'nin de AET içinde kalmaya istekli bulunduğunu belirtir. Gümrük birliğinin, ilke olarak, benimsen- diğini göstermektedir. Ancak, Katma Protokol ile Türkiye'nin üstlendiği "bir takım" yükümlülüklerin "hata olduğunu anlaşıldığını" da ileri sürmekte, bu yükümlülüklerin, Türkiye'nin "hızlı sanayileşme" ve "tarımın geliştirme" istekleriyle geliştirilmediğini belirtmektedir.^{2/}

Katma Protokol görüşmelerinde ve sonrasında, ilke olarak, gümrük birliğine değil, Katma Protokol'un, bu birliğin tek uygulama modeli olarak sunulmasına karşı olduğunu birçok kez belirten DPT, Türk sanayinin "güçlü olması" ve "tüketici sırtında bir yük olmaktan çıkartılması" için dış rekabete açık tutulmasında yarar görmekte, bu konuda ileri sürülen görüşleri paylaşılmaktadır.^{3/}

- 1/ İktisadi Kalkınma Vakfının "Katma Protokol'da Yapılması Gereken Değişiklikler" ile ilgili önerileri hakkında konfederasyonumuz Görüşleri, S.4
- 2/ T.Güngör Uras, AET'den Ne İstiyoruz? S.2
- 3/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, S.3

Ancak, ekonominin önce "güçlendirilmesi", sonra "dış rekabete açılması" görülmüştür.^{1/} Ekonomik güçlendirilmeden, Katma Protokol hükümleri uyarınca, önce AET ülkeleriyle, sonra da tüm dünya sanayii ile rekabete girtilmesinin "sanayileşme ve kalkınma stratejimiz ile Katma Protokol'dan doğan yükümlülüklerimiz arasında köklü bir gelişki" olarak görülmektedir.^{2/}

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığında, günümüz Türkiye'sinde, sanayicilerin "sahip olduğu ekonomik imkanlarla, AET ülkeleri sanayicilerinin şartları"nın, alt yapı tesisleri, ara malı ve ham maddelerin çoğunun ithalatı bağılı olması, enerji sorunu, kredi sağlamadaki güçlükler, yüksek faiz oranları nedeniyle aynı olmadıkları, bundan ötürü de gümrük indirimleri AET, Ortak Gümrük Tarifesi ile de üçüncü ülkelerin "haksız rekabete" ile karşılaştırmamızın sanayicilerimiz için kolay olmayacağı görülmüştür.^{3/}

a. AET'nun Gümrük ve Es Etkili Vergilerle Sıfıra İndirilmesi ve İstisnalar:

AET'nun, sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergileri ile es etkili vergileri, Türkiye'ye gırtlal itthalat karşısında sıfıra indirilmesi ilişkin Katma Protokol hükümleri karşısında, Odalar Birliği Genel Sekreteri Behzat Tanır, bu durumun "memnuniyetli mncip" olduğunu belirtmiştir. Ancak, birkas maddenin, özellikle de tarım ürünlerinin bu indirimlerin dışında bırakılması olması, Katma Protokol'un bu alandaki sevinçli niteliğini oldukça azaltmış görülmektedir:

1/ Ate, s.10
2/ Ate, s.10
3/ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Raporu, Şubat 1977, s.64

- 1/ Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Türkiye-AET Arasında Geçiş Dönemi ile İlgili Olarak İmzalanın Protokol-ler ve Getirdiklerini, Ankara 1970, ss. 6-7
- 2/ İktisadi Kalkınma Vakfı, Bilgi Bülteni, No: 5, 12.4.1977
- 3/ İktisadi Kalkınma Vakfı'nın "Katma Protokol'da Yapılması Gereken Değişiklikler" ile İlgili Önerileri Hakkında Konferansyonumuz Görüşleri, ss. 4-5-7

"... Toplu Türk tarım ürünlerinin önündeki en- gelleri, sanayi ürünlerinin aksine, hemen kaldırma yerine, 22 yıl sonra bu yola gitmeyi ve bu arada Türkiye'ye geçitli tavizler vermeyi yeğlemiştir. Bu durum karşısında AET'den Türk tarım ürünleri önündeki engelleri tümüyle ve hemen kaldırmasını Bu konuya ilişkin TİSK görüşü şöyledir:

TİSK ise, tarım ürünlerinin gümrük birliği dışında bırakıl- madığını, gümrük birliğine dahil olduğuna ileri sürmektedir. 3/

TKV, tarım ürünlerinin de, Ankara Anlaşması'na uygun olarak, Gümrük Birliği rejimine dahil edilmesini istemektedir. 2/

"Sanayi potansiyeli Türkiye'ye nazaran halen çok yüksek seviyede olan Ortak Pazar ülkeleri'nin sanayi sektöründeki bu uygulamadan mü- teessir olmayacağı muhakkaktır. Ancak, bu kuvvetli duruma rağmen Ortaklık, Türkiye' nin asıl ihracat potansiyeline sahip bulun- duğu endüstri kolları için tam gümrük muaf- ıdır. Bu bakımdan Ortaklığın Türkiye'ye sa- nayi sektöründe geniş taviz vermesi görünme- manzarası esasında tahditli ve bizim için ol- dukça kullanışsız durumdur. Filhakika, Ortaklığın sanayimizde hakiki inkişafa mazhar hale gelmiş bulunan üç tekstil sektöründe hem oldukça yüksek seviyede gümrük ve benzeri vergiler uygulamasına gitmesi ve aynı zamanda bu maddeler için çok önemli miktar kısıt- lamaları tatbikatı, halen hakiki ihrac imkanımız olan sanayi mamullerimizin bu ülkelere sürüm ve ihracatını fiilen azaltmış bulunmaktadır. ...tarım maddelerimiz içinde de Topluğa ihracat potansiyelimiz bulunan sektörlerimizde, konserveleri- ni bu arada taze meyve ve sebzelerimizde, mize Ortaklık hiçbir gümrük tavizi tanıtmamıştır. Diğer taraftan, Ortaklık bu maddelerde bize tanıdığı tavizleri bir programa da bağlamaması bulunmaktadır. 1/

İstemek pek geçecekli olmayacaktır ve Toplu-
güçlendirimin bu konudaki duyarlılıkları ve
siyasal etkinlikleri hesaba katılırsa, muhte-
melin basarı da sağlanamayacaktır. Bizce bu ko-
nuda daha geçecekli yaklaşımlar, Katma Protokolün
tanıdığı olanaklardan da yararlanarak, Toplu-
luktan sağlam kanıtlarla her tarım incelemesi
sırasında daha fazla taviz koparmaya çalışmak-
tır. 1/

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, İktisat Avrupa Ekonomik

Topluluğu özel İhtisas Komisyonu Raporu'na yazdığı karşıt
görüş de, bu konuda, niteliği gereği, oldukça radikal
önerilerde bulunarak TİSK'nun görüşünü paylaşıyor gö-
rümektedir. Türkiye Ziraat Odaları Birliği tarım sek-
törüne ilişkin olarak, Katma Protokol'un 35. maddesiyle
getirilen "tercihi rejim"den "mümkün olan en kısa za-
manda çıkılması"nı, sanayi sektörüne paralel ve fakat
daha hızlı bir biçimde "Geçiş dönemi"ne girmesi için
"Katma Protokol"da yeniden düzenleme yapılması ve belli
bir tavime bağlanarak tam ortaklığa imkan hazırlanması"nı
önermektedir. 2/

Bu alanda, TİSK'nun da, AET'nun Türk tarım ürünlerine
uyguladığı tercihi rejim, otomatik olarak değil de,
ancak belirli sürelerde yapılacak müzakereler sonucu
varılacak anlaşmalardan sonra değiştirilebilmelerinden
yakındığı gözlenmektedir. 3/

Benzer bir yakınlığı, Topluluğun, Türkiye'nin Ortak
Üye statüsünü dikkate almaksızın, Fas, Cezayir, Tunus
vb. Akdeniz ülkeleriyle yaptığı ticaret anlaşmalarıyla
Türkiye'ye verilenleri aştan tavizler vermeye nedeniyse
Odalar Birliği'nin de yaptığı görülmektedir. 4/

- 1/ Age., s. 7
- 2/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, s. 38
- 3/ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, XI. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, Ankara 1976, s. 65
- 4/ Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, İktisadi Rapor 1976, Ankara 1976, s. 544

DPT, tarım alanında alınan tavizlerin yeterli olmadığı^{1/}

ve belirli sürelerle yeni tavizler sağlanmadığı da (1) AET

içinde tarım sorununun gittikçe zorlaşması ve artan üre-

tım karşısında, AET'nun, ister istemez, kendine yeterli

bir politika izleyerek ithalatı zorlaştırma zorunda ka-

lacığı ve (11) Türkiye'nin, Ankara Anlaşması ile sağladığı

yükümlülüklerinden (tavizlerden) Katma Protokol ile vaz

geçerek Akdeniz rejimini kabul etmesi nedeniyle "çok zor

olacağı" görüşünde olduğunun 1970'lerin başında açıklanmış-

tır.^{2/} İkinci Avrupa Ekonomik Topluluğu Özel İhtisas Komis-

yonu da, tercihli rejimin "bir takvime bağlı olarak otoma-

tik bir şekilde yapılacağı bir sistem kuruluması"nı, böyle

bir sistem kuruluştan sonra da, Topluluğun üçüncü ülkelerle

daha ileri düzeyde tavizler tanınması durumunda, Türkiye'nin

tavizlerini, preferans marjını yeniden gözden geçireceğinin

hükme bağlanmasını önermektedir.^{3/}

Tarım konusunda Disisleri Bakanlığının görüşü şudur:

"Türkiye'nin tarım alanında sağladığı avantajlar
bugün değeri kaybetmiştir. Topluvek ülkemiz
tanınmış olduğu rejimi yeniden gözden
geçirmektedir. Tarım alanında gerçek bir işbirli-
ğinin başlatılması imkanları araştırılmaktadır.^{4/}

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının yukarıda ileri sürülen
önerilere katılmaktadır.^{5/}

b. AET'nun Miktar Kısıtlamalarını Kaldırması ve İstisnaları

Katma Protokol'un 24.maddesi uyarınca AET'nun miktar ki-

sıtlaması koyma hakkını saklı tuttuğu maddeler ile petrol
ürünleri, özellikle de Türkiye'nin ihracatı bakımından

önemli olan ve belirli kontenjan içinde sıfır gümrük ver-

- 1/ DPT, AET-Türkiye Katma Protokol Galişmaları III.Tarım Sektörünün Durumu, Ankara 1971, S.47
- 2/ Ağı., S.48
- 3/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, S.20
- 4/ Tarım revizyonu Galişmaları
- 5/ Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Türkiye-AET Ortaklığında Tarım Sektörü.

güsinden yararlanarak pamuk ipiği (55.05) ile diğer pamuklu dokumalar (55.09) üzerine konan miktar kısıtlamalarına ilişkin olarak saptanabilen görüşleri şöyle özetlemek mümkün.

Odalar Birliği, 1970 yılında, AET'ne filen ihraç edilmekte olan pamuklu ürünlerin saptanan miktarların çok üstünde olduğunu, böylece başlangıçta ihraçat potansiyeli olan bu maddelerde "Ortaklığın Türkiye'yi himaye etmediği" ve sanayi kolunda Türkiye'ye "müsaat imkanı tanımadığı" görüşünü belirtmiştir.^{1/}

Katma Protokol uyarınca "perakende satışa hazır hale getirilmemiş pamuk ipiçikleri"ne 300, "diğer pamuklu dokumalar"na 1000 ve "işlenmiş petrol ürünleri"ne 200.000 ton olarak tanımlanan birer yıllık gümrük vergisinden bağışıklık rejimi, sırasıyla, 390, 1.390 ve 340.000 tona çıkarılmıştır. Türkiye'nin isteklerini karşılamayan bu artışları yeterlik gören Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, bu kısıtlamaların kaldırılmasını istemektedir.^{2/}

Aynı görüşü Ticaret Bakanlığı da paylaşmaktadır.

c. Türkiye'nin Gümrük ve Es Etkili Vergileri Kaldırması
Katma Protokol, bu alanda, ikili bir uygulama öngörmüş bulunmaktadır. Birincisi, Katma Protokol'un imzalandığı tarihte Topluğa karşı filen uygulanmakta olan vergi (temel vergi) üzerinden % 10 oranında bir indirim yapılacaktır. Bu indirim, üç yıl sonra, beş yıl sonra ve geri kalan her yıl yapılacak olan % 10 oranlarındaki indirimler izleyecektir. Böylece, onikinci yılın sonunda gümrük ve es etkili vergilerin oranı "sıfır" a indirilmiş olacaktır. İkincisi, gümrük vergisi oranı yirmilikinci yılın sonunda "sıfır" olmak üzere, Katma Protokol'un yürürlüğe girmesiyle, önce % 5 oranında bir indirim,

^{1/} Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Türkiye-AET Arasında Geçiş Dönemi ile İlgili Olarak İmzalanan Protokol-
lar ve Getirdikleri, Ankara 1970, S.6
^{2/} Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Raporu, Şubat 1977, S.67

sonra da 3, 6 ve 10 yıl sonra olmak üzere, üç kez, 5'lik 12, 13, 15, 17, 18, 20, 21 ve 22. yıllarda da 10'luk tır-
dirmeler yapılmasını öngörmektedir.

Katma Protokol'un imzalanmasından bu yana, doğrudan doğruya Türkiye'nin sanayileşme sürecini hızlandırdığından, en çok tartışılan, eleştirilen ve geliştirilen alanlardan birini 12 ve 22 yıllık listeler şeklinde ayırım yapılmasından başlaya-
rak iki listenin kapsama değin uzanan konular oluşturmus-
tur. Bu tartışmaların, eleştirilerin ve önerilerin tümüne
burada değinmekte yarar görülmektedir, 1977 yılında varı-
lan noktanın belirlenmesiyle yetinilecektir.

ca. 12 ve 22 Yıllık Liste Ayırımının Kaldırılması

Oniki ve yirmilikli yıllık liste ayırımının kaldırılması
TKV'nin önerisi olarak görülmektedir. TKV, bu ayırımın
kaldırılmasını ve tüm ürünlerin 15-22 yıllık bir liste
de toplanmasını önermektedir. Gümrük indirimlerinin ya-
pılması, miktar sınırlamalarının ve eş etkili önlemlerin
kaldırılması, Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum, bu tek
1/ listeye göre hazırlanacak takvimeleere bağlanmalıdır.

TKSK, TKV'nin bu listelerinin "aslında haklı ve sanayinin
gereksinimlerine uygun olabileceği"ni ileri sürmektedir;
ancak, yürürlükte olan 12 ve 22 yıllık listelerin gerek-
gesi bilinmediği gibi, neden 15 ya da 22 yıl önerildiği-
nin de gerekçesinin bilinmediğini belirtir, bu aşamada
ve gerekçelendirilmeden tartışılmasını anlamlı bulmamak-
2/ tadır.

Çalışmanın kapsamına giren öteki kuruluşların bu konuda
herhangi bir görüşlerini rastlanılmamıştır.

- 1/ İktisadi Kalkınma Vakfı, Katma Protokol'da Yapılması Gereken Değişik-
likler
- 2/ İktisadi Kalkınma Vakfının "Katma Protokol'da Yapılması Gereken Değişiklikler" ile ilgili önerileri Hakkında Konfederasyonumuz Görüşleri

Türkiye'nin gümruk ve es etkilil vergilieri indirmesine iliskin olarak uzzerinde durulan maddede, Katma Protokol'un 12. maddesi olmaksadur daha gok. Bu maddede, Katma Protokol yurruirugge girdiginde Turkiye'de olmayan yeni bir isleme sanayinin kuruluip gelismesini korumak ya da mevcut bir isleme sanayinin, o sirada uygulanmakta olan Kalkinma Planl'nda ongorulen gelismesini saglamak amacyla;

1. Geçis doneminin ilk sekiz yilinda (1981'e degin), 22 yillik indirim rejimine tabi olan maddeleri 12 yillik ya da 12 yillik indirim rejimine tabi maddeleri 22 yillik listeye aktarabilecektr. Ancak, listeler arasindaki degisikliklerin tumu, 1967 yil Topluluk gikisli toplam ithalat degerinin % 10'unu asmayacak ve 22 yillik listedeki maddelerin, gene 1967 rakamlarina gore hesaplanan Topluluk gikisli ithalat degeri artmayacaktır. Bu hakki, Turkiye, Ortaklik konseyine yalnizca bildirerek, izin almadan, res'en kulanabilir.

11. Geçis donemi suresince, 1967 yilinda Topluluk'tan yaptigi ithalatın % 10'u ile sinirli kalmak kosu- luyla, Ortaklik konseyi'nin yetki vermesiyle, 12 yillik indirim rejimine giren maddelerin ithalatın- da kaidirilan gümruk vergilerini yeniden koyabilir, olanlari arttirabilir ya da yeni vergiler koyabilir. Bu onlemler, uygulanadıkları her maddede izin, Topluluk gikisli ithalata uygulanan vergilieri deger olarak (ad valorem) % 25'den daha gok arttiramaz.

TÜSİAD, bu maddenin değiştirilmesini istemektedir. Türkiye'nin kalkınma planlarında öngörülen temel sanayi tesislerinin kurulabilmesi, güçlenebilmesi, "kırsal AET rekabetine dayalı olarak güçlenmeye kadar hımayesi" için, bu maddede belirtilen "süre, oran, karşılık mal aktarma yükümlülüklerinin kaldırılması ve 1967 yılı esas alınarak otomatik bir takvime uyma zorunluluğundan vazgeçilmesi" TÜSİAD'ın görüşüdür. Ayrıca, maddede uyarınca Ortaklık Konseyi'nin yetkisine bira-kılmış olan, Türkiye'nin AET dışındaki ithalata daha önceleri uyguladığı gümrük vergilerini "yeniden koymak", "eski oran-ları yükseltmek" "yeniden vergi koymak" yetki ve hakkının da Türkiye'ye tanınması öngörülmektedir.^{1/}

DPT, Katma Protokol'un 12. maddesinin getirdiği "özel koruma önlemleri"nin kullanılabilmesi amacıyla, Türkiye'ye gerekli-esnekliği sağlayacak değişikliklerin yapılmasını istemekte-dir. DPT'nin değişiklik önerileri şöyle özetlenebilir:

1) 12. maddenin sağladığı haklar, sekiz yıl ile sınırlandırılma-geçiş dönemi süresince, yani 22 yıl boyunca kullanılabilme-lidir, (11) bu kullanım, 1967 referans yılı ithalatının % 10'u ile sınırlı olmaktan çıkartılmayı, Türkiye'nin gerekli görü-lü oranda kullanılabilmesidir; (11) 12 ve 22 yıllık listeler arasında karşılık aktarma koşulu olmaksızın, aktarma yapılabil-melidir; (14) aktarmadan yararlanacak mallar için indirim tak-vimleri durdurulabilmelidir; (v) kaldırılan vergilerin yeniden konması, olanların artırılması ve yeni vergilerin konması durumlarında, % 10'luk referans yılı (1967) ithalatı, ad valorem % 25 gümrük vergisi sınırlamalarına ve Ortaklık Konseyi kararına bağlı olmamalıdır.^{2/}

1/ T. Güngör Uras, AET'den Ne İstiyoruz?, S. 7
2/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, ss. 13-14

Ticaret Bakanlığı ise, 12 yıllık listeden 22 yıllık listeye mal aktarılması konusunda, (1) bu hakkın sekiz yıl ile sınırlandırılarak 12 yıl boyunca kullanılabilmesi; (11) bu kullanımı, 1967 referans yılı ithalatının % 10'u ile sınırlandırması; (111) 12 yıllık ve 22 yıllık listeler arasında, karşılıklı aktarım koşulu olmaksızın, en azından da bu karşılıklı aktarımın eşdeğerli olma koşulundan arındırılması sağlanarak, aktarma yapılabilmesi; (14) indirim takvimi'nin durdurulması ve (v) kaldırılan vergilerin yeniden konması, olanların artırılması ve yeni vergilerin konması durumlarında, % 10'luk referans yılı ithalatına bağlı olmaması, advalorem % 25 gümrük vergisi sınırlandırılmasını kaldırılması ve Ortaklık Konseyi kararına bağlı olmaması görülmektedir. Ve bu görüşler, yukarıda değinilen DPT'nin görüşleriyle çakışmaktadır.

Benzer çakışmayı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın görüşünde de bulmak mümkündür. Anılan Bakanlık, (1) 12 ve 22 yıllık listeler arasında sınırsız aktarma yapılabilmesi; (11) sekiz yıllık süre sınırlandırmasının kaldırılarak, bu olanların geçiş dönemi sonuna kadar, her zaman kullanılabilmesi; (111) 22 yıllık listeden karşılıklı aktarım koşulunun kaldırılması ve (14) Ortaklık Konseyi kararı yerine, Türkiye'nin tek yanlı kararının yeterli olması görülmektedir.

d. Miktar Sınırlamaları ve Kontenjanlar

Katma Protokol'un 21.maddesi, AET ile Türkiye arasında daki ithalatla, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili önlemlerin yasaklanması yönündedir. Ancak, bu yasakla manın bazı istisnalar bulunmaktadır. Katma Protokol'un 26.maddesine göre, 22 yılın sonunda kalkacak olan bu istisnalar ve eşitli kurulların bu istisnalara ilişkin görüşleri aşağıdadır.

da. Konsolide Liberasyon ve Arttırım

Katma Protokol'un 22.maddesi, Türkiye'nin Toplu Gırtl 1967 Yılı Özel İthalatının % 35'ine es de- gerli malın İthalatına Yeni Miktar Kısıtlamaları ve es etkili önlemler koyamayacağını öngörmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye, 1967 yılında Toplu Tan yaptığı özel İthalatın % 35'ine es degerli bir İsteyi, AET'na karşı libere ettiğini Topluğa bildirerek ve bu liberasyonu konsolide etmek yökümüü- lüğü altına girmiştir. Bu konsolidasyon 1 Ocak 1976, 1 Ocak 1981, 1 Ocak 1986 ve 1 Ocak 1991'de, sırasıyla, % 40, 45, 60 ve 80'e yükseltilecek ve 22. Yılın sonun- da tüm miktar Kısıtlamaları ve es etkili önlemler kal- dırılmış olacaktır.

db. Libere, Ama Konsolide Edilmemiş İthalat ve Kontenjan Katma Protokol'un 22/5. maddesi uyarınca, libere olmakla birlikte, konsolide edilmemiş bulunan maddeler İthalatına Yeniden Miktar Kısıtlamaları Koyabilir, Türkiye. Ancak, bu Miktar Kısıtlamasını Koyabilmesi için, Kısıtlama Koy- duğu tarihten önceki son üç yıllık Toplu Gırtl İt- halat ortalamasının en az % 75'ine esit miktarda Toplu Lehtne Kontenjan aqması ve bu Kontenjanın, Protokol'un 25/4. maddesinde öngörülen süre ve oranlarda arttırılması gerekmektedir.

dc. Libere Olmayan İthalat ve Kontenjanlar

Türkiye, Toplu Gırtl İthalata karşı, Katma Protokol'un 25.maddesi uyarınca, Türkiye'de libere olmayan her maddenin İthalatında, Toplu Lehtne Kontenjanlar aqma- yı da yökümlemiştiir. Bu Kontenjanlar, 25.maddenin sonrakı hükümlerinde yer alan süre ve oranlarda arttırı- lacaktır.

TÜSİAD, Türkiye'nin temel sanayinin kurumasına ve bağimsiz bir ödemeler dengesi politikası uygulamısına olanak vermek amacıyla, Katma Protokol'un 22. ve 25. maddelerinin değişikliğine, Türkiye'nin Toplu Gıda İthalata Kontenjan Aşma Koşullarına Bağmıllıktan Kurtarılmasına İstemektedir.^{1/}

DPT'nca toplanan İkinci Avrupa Ekonomik Topluğuna Özel

İhtisas Komisyonu, bu maddelere ilişkin olarak şu öneri-

leri getirmiştir: (1) Konsolide Liberasyon listesinde

genişletilmesi alandaki yükümlülükler oran ve takvim

yönünden hafifletilecek biçimde yeniden düzenlenmelidir;

(ii) Türkiye, miktar kısıtlamalarını tek yönlü olarak

kararlaştırabilmektedir; (iii) Bu yetki, referans yılı

ithalatının belli bir oranın altında sınırlandırılmasından

malidir; (iv) Bu yetki, 22 yıllık geçiş döneminin sonuna

kadar kullanılabilir; (v) Bu yetki, kısıtlama konan

malların yerine eş değeri malların konsolide listeye

konsolidasyon ya da global kontenjanlar ağırlama gibi koşul-

lardan arındırılmaktadır; (vi) Katma Protokol'un 22/5.

maddesinde uygulanmasında, konsolide edilmemiş libere

ithalata getirilecek yeni kısıtlamalar için kontenjan

ağırlama ve bu kontenjanların giderek artırılması koşulu

kaldırılmaktadır; (vii) Katma Protokol'un 25. maddesinde,

kontenjanların, kurulu sanayinin ya da yatırım eğilimlerinin

zedelenmesi durumunda, kontenjanlara ilişkin artırımların

durdurulmasına ya da belirli bir süre daraltılmasına

elverecek bir hüküm eklenmelidir.^{2/}

1/ T. Güngör Uras, AET'Den Ne İstiyoruz?, S. 8
2/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, S. 14

Genel olarak DPT ile aynı görüşleri paylaştıkları Ticaret

Bakanlığı ise, (1) Türkiye'nin, konsolide liberasyon listesinde yeni kısıtlamalar getirebilmesini sağlayacak bir yetkiye sahip olması; (2) Bu yetkinin, 12 yıllık değil, 22 yıllık sürenin bitimine kadar kullanılabileceği;

(3) Yeni kısıtlamalar koyabilmek için Ortaklık Konseyi kararının gerekmemesi; (4) Yeni kısıtlama koyabilmek için 6 ya da 12 ay bekleme süresinin kaldırılması;

(5) Kısıtlamaya konu edilen mallar yerine eş değer maddelerin konsolide listeye alınması ve/veya bu mallar için global kontenjanlar açılmasının söz konusu olmaması gibi

rüşüdedir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığında, (1) Konsolide liberasyon listesinde yeni kısıtlamalar getirebilme olanağının 22 yıllık bir sürenin sonuna kadar kullanılabileceği; (2) Yeni Ortaklık Konseyi'nin üç ay içinde bir karar alamaması durumunda, bu yetkinin Türkiye tarafından kullanılabileceği; (3) Herhangi bir süreye bağlı olmaksızın yeni kısıtlamalar konulabileceği; (4) Kısıtlama konusu mallar için, AET'na bir önceki yılda Topluvek'ten yapılan it-halatın % 60'ı oranında kontenjan açılmaması ve eş değer maddeler konulmaması; (5) Katma Protokol'un 22/5. ve 25. maddelerinde belirtilen kontenjanlara ilişkin hükümlerin kaldırılması görüşleriyle gerek DPT, gerek Ticaret Bakan-lığı'nın görüşleri ile uyum içinde görüşmektedir.

e. Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)'ne Uyum

Gümrük Birliği'nin gerçekleştirme koşullarından birinin de dışarıya, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifi-
sının uygulanması olduğuna değinilmiştir. Katma Protokol,
Türk Gümrük Tarifesi'nin, Topluluğun OGT'ne uyumunun sağ-
lanmasını öngörmüştür. Bu uyum, ilke olarak, oniki yıl,
bu ilkeiden sapma olarak da 22 yıl içinde, OGT'ndeki
oranlardan yüksek olan pozisyonlar için indirim, düşük
olanlar için de artırım anlamına gelerek gerçekleştiril-
mektedir. Böylece, geçiş döneminin sonunda, Türkiye ve
Topluluk, üçüncü ülkelere karşı aynı gümrük tarifelerini
uygulayarak duruma gelmiş olacaklardır.

Türkiye'nin bir yandan AET'ne ağırlıken, öte yandan da
ülkelere açılması yol açacak olan bu uyum konusunda
TÜSİAD, Türkiye'nin ulusal sanayinin üçüncü ülkelere
karşı koruyabilmeye olanaklarını yitirdiği gerekçesiyle, OGT'ne
uyumunu düzenleyen 17. ve 18. maddelerin değiştirilmesini
gerekli görmüştür.^{1/}

DPT, Türkiye'nin koruma önlemleri aldığı maddelerde OGT'
ne uyumunu da 12 ya da 22. yılın sonuna erteleyebilmeye
görülmüştür.^{2/}

DPT'nin bu görüşünü, Ticaret Bakanlığı da, aynen, benim-
semektedir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ise, Katma Protokol'un,
OGT'ne uyumu düzenleyen 17., 18., 19 ve 20. maddeleri-
nin tümünün, şimdilik kaldırılarak, bu yükümlülüğün
geçiş dönemi sonuna ertelenmesini ya da üçüncü ülkelere
yapılan anlaşmalarda gümrük ödümleri verililebilmesi için,
Katma Protokol'un 19/4. maddesinin kaldırılması görüşün-
dedir.^{3/}

1/ T. Güngör Uras, AET'den Ne İstiyoruz?, S.8
2/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, S.15
3/ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Raporu, Şubat 1977, S.40

Dişisleri Bakanlığınca ise, sanayi ürünlerine ilişkin tarifeler indirilmeleri ile ilgili hükümlerin yeniden gözden geçirilmesini istemeye niyetli görünmektedir.

Türk Dişisleri Bakanı, konuşmalarında genel bir mahiyette de olsa 12 yıllık ve 22 yıllık takvimin değiştirilmesinde ilgili üzerinde durmaktadır. Sanayinin bazı temel sektörlerindeki tarifeleri ve miktar kısıtlamaları yönünden himayesiz kalma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu belirtilmiştir.

Ancak, maddeler açısından kesin bir öneri getirilmemekle beraber ortaklığın değişen koşullara göre düzenlenmesi gerektiği görülmüştür.

f. Üçüncü Ülkelerle İlişkiler

Katma protokol uyarınca, Türkiye, Topluvek dışı ülkelerle ilişkilerinde, Topluveğe uyulduğundan daha elverişli bir uygulamayı bu ülkelere tanırsa, aynı uygulamayı AET'na karşı da tanımak yükümlülüğü altındadır. Bir başka deyişle, Türkiye, üçüncü ülkelerden birliyle yaptığı ticaret anlaşmasında, gümrük vergilerine eş etkili vergi ya da resimlere daha hızlı bir sıra ve sürede indirmeyi öngörürse, bu indirim Topluvek için de geçerli olacaktır.

TÜSTAD, "Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinin geliştirilmesini sürdüştür"nden ötürü, Katma Protokol'un 14., 19 ve 20. maddelerinin değiştirilmesinden yanadır.^{1/} İKV, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle tercihi ticaret anlaşması, serbet mübadele bölgesi, ortak pazar, ekonomik birlik, vb. ilişkiler kurması durumunda, aynı ödümlerin otomatik olarak AET'na da verilmesi yükümlülüğünün kaldırılması görülmüştür.^{2/}

1/ T. Güngör Uras, AET'den ne istiyoruz?, S.7
2/ İKV, Katma Protokol'da Yapılması Gereken Değişiklikler, S.3

TKV'nın bu görüşüne karşılık TISK, Türkiye'nin gelişmekte olan ülkelere yukarıda değinilen türde bir ilişki kurması durumunda, o ülkelere tanıdığı ödünlere AET'ne de tanıması st yükümlülüğünün, "geçtiğimiz Aralık ayında yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında kaldırılmış bulunduğunu"nu belirtmektedir.^{1/}

DPT, Katma Protokol'un 14., 19., 20. ve 22. maddelerinde değişiklik yapılmasını önermektedir. Böylece (1) Türkiye'nin, gelişmekte olan ülkelere karşı gümrük vergisine eşitlikli vergi ya da resimler, AET için öngörülenden daha hızlı indirimleri; (2) Katma Protokol'un 19. maddesinde belirtilen olarak, Türkiye'nin Topluvek preferans marjlarının saklı tutulması ve 22 yıllık listede ki mallarla ilgili hızlı indirimler için Topluvek'ten izin alınması yükümlülüğünün kaldırılması; (3) Topluvek'e, en çok kayırlıan ülke statüsünün uygulanma zorunluluğunun kaldırılması; (4) Türkiye'nin, Ortaklık Konseyi'ne bildirildikten sonra, gelişmekte olan ülkelere gümrük birlikleri ya da serbest mübadele bölgeleri kurabilmeleri DPT'nin görüşleri olarak ortaya çıkmaktadır.^{2/}

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının bu konuya ilişkin görüşü, Katma Protokol'un 14. maddesinin ya tamamen kaldırılması ya da bu maddedeki "Türkiye" ibaresinin "Akit Taraflar" olarak değiştirilmesi (böylece, Topluvek öncülü ülkelerle daha elverişli anlaşmalar yapıldığında, bu anlaşma hükümlerinden Türkiye'nin yararlanmasının sağlanması) ile 19/4 ve 22/6. maddelerin kaldırılması yolundadır.^{3/}

9. Koruma

Katma Protokol'da 12. maddede ile getirilen "özel koruma" üzerinde yukarıda, ilgili bölümde durulmuştur. Burada, 60. maddede ile getirilen "genel koruma"ya ilişkin görüşler üzerinde durulacaktır. Katma Protokol'un 60. maddesi,

1/ TISK
2/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, S.16
3/ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Raporu, Şubat 1977, S.37

"belirli ekonomik faaliyet dalları"yla "bölge ekonomilerindeki ciddi güçlükler" ve "dış mali istikrarın Türkiye'ye (ve Topluğa) "gerekli koruma tedbirlerini" alabilmek için tanınmıştır. Ancak, bu önlemler, "ortaya çıkan güçlüklerin giderilmesi için gerekli olduğu" gibi şekilde asgınamalıdır" hükmünün çerçevesi içinde alınacaklardır.

İKV, Katma Protokol'da yer alan "özel" ve "genel" nitelikteki koruma hükümlerinin daha kapsamlı ve esnek bir duruma getirilmesinden yanadır.^{1/}

TİSK ise, bu hükümlerin tam bir envanteri çıkarılmadan ve bunların Türkiye'nin gerekstimelerini karşılayıp karşılamadıkları saptanmadan, bu konuda bir görüş bildirilmesini güç olduğunu belirtmektedir. Gene de, 12.maddenin özel bir koruma tedbirleri olarak yeterlik bulunmasına karşılık 60. maddenin genel bir koruma tedbirleri olarak "yeterli" bulunmuşu görülmüştür.^{2/}

DPT, 60. maddenin genişletilmesinden yanadır. Şöyle ki, "ciddi bozukluklar" ortaya çıkmadan, ama çıkacağından tahmin edilmeyen durumlardan da, Türkiye, tek yanlı olarak, gerekli koruma önlemlerini alabilmektedir. Ayrıca, ödeme-ler dengesinde ya da döviz stoklarında "tehlike" bir durum bildirildiğinde de, Türkiye gereken önlemleri alabilmektedir. Ayrıca, "gerekli önlemler" in yalnızca sırası gelen yükümlülüklerin ertelenmesi olarak değil, daha önce verilen ödümlerin geri alınması olduğu görülmüştür.^{3/}

- 1/ İKV, Katma Protokol'da Yapılması Gereken Değişiklikler, S.3
- 2/ İktisadi Kalkınma Vakfının "Katma Protokol'da Yapılması Gereken Değişiklikler" ile ilgili Önerileri Hakkında Konfederasyonumuz Görüşleri, S.8
- 3/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, S.17

B. KİŞİLERİN VE HİZMETLERİN DOLAŞIMI

a. İşçilerin Serbest Dolaşımı

Katma Protokol'un 36.maddesi, Türkiye ile Topluvek üyesi Devletler arasında işçilerin serbest dolaşımını, Ortaklık Anlaşması'nın 12.maddesinde yer alan ilkelere uygun olarak, Ortaklık Anlaşması'nın yürürlüğe girişinden sonrakı onkinci yılın sonu ile (1 Aralık 1976) yılımıktıncı yılın sonu (1 Aralık 1986) arasında kademele olarak gerçekteleştirmeğe yöneliktir. Ankara Anlaşması'nın 12. maddesi ise, serbest işçi dolaşımının gerçekteleştirilmesinde Roma Anlaşması'nın 48., 49. ve 50. maddelerine yollamada bulunmaktadırlar.

Roma Anlaşması'nın 48. maddesi, işçilerin Topluvek bitiminde sağlanmas olacağını öngörmektedir. Anlaşma'ya göre, serbest dolaşım, (i) Gerçek olarak verilmiş işi almayı, (ii) Bu amaçla üye Devletler ülkelerinde serbestçe dolaşmayı, (iii) Bir üye Devletin gelişme mevzuatına uyarak, gelişme üzere o Devletin ülkesinde bir süre kalmayı ve (iv) Bir iş alıktan sonra, bir üye Devletin ülkesinde, Komisyon'un yaptığı uygulamaya tüzüklerin kosulları altında, konut edinerek oturmaya kapsamaktaadır.

1960'lı yıllardan bu yana Türkiye dışına, özellikle de AET üyesi ülkelere işçi göndermekte olan Türkiye bakımından, işçilerin serbest dolaşımından yararlanmanın önemli ağıktır.

Gerçi, MHP işçilerin gelişme üzere yurt dışına gitmelerini zararı görmektedir. MHP'ne göre, yurt dışına giden işçilerin büyük bölümünün nitelikli işçi oldukları düşünülürse, yurt dışına işgücü ihracatın getireceği kültürel ve ahlaki sorunlar bir yana, bunun ekonomik açıdan "son derece zararı olduğu ağıktır."

öncelikle, Topluvek üyesi ölkeler işçilerinden sonra değil, ulusal işgücünden sonra verecek; (ii) Topluvek'te çalışan Türk işçilerinin serbest dolaymlarını engelleyen işkolu, bölge ve ölkeler sınırlamalarını kaldırarak; (iii) ulusal işçilerle Türk işçiler arasında, istihdam ve çalışma koşulları bakımından eşitlik sağlayacak biçimde değişik-
rilmelidir.^{1/} Ayrıca, Türk işçilerinin Topluvek'te "gerçekten açık olan" işlere girebilme hakkının Katma Protokol'un 37.maddesine eklenerek bir hükümle sağlamlaştırılması da istenmektedir.^{2/}

b. Sosyal Güvenlik

Katma Protokol'un 39.maddesi, Protokol'un yürürlüğe girmesinin birinci yılının bitiminden önce, Ortaklık konseyi'nin, sosyal güvenlik alanında, Topluvek içinde yer değiştiren Türk uyruklu işçiler ve bunların Toplu-
vek'te oturan aileleri yararına hükümler saptayacağını belirtmektedir.

DPT, yukarıdaki metne "Türkiye'de oturan aile fertleri" ibaresinin eklenmesini istemektedir.^{3/}

Dışişleri Bakanlığının özellikle Türk işçilerinin sosyal haklara kavuşturulması isteği üzerinde önemli durmakta-
dır.

"- Türkiye'de oturan aile bireylerinin de sosyal güvenlik hakları kapsamına alınması,
- 39. maddede ile ilgili olarak, Türkiye'de geçen çalışma ve sigorta sürelerinin de hesaba katıl-
ması,
- Topluveğin öncülü ölkelere tanıtılacağı daha ileri hakların Türkiye'de de tesmil edileceği yolunda bir hükmün ilavesi önerilmektedir."^{4/}

1/ Çalışma Bakanlığının, Türk işgücünün AET içinde serbest dolaymlarla ilgili meseleleri, Şubat 1977, S.1
2/ Age., S.6
3/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluveğin, Ankara 1976, ss.21-25
4/ Mart 1976 Ortaklık Konseyi Toplantısında Sn.Çağlayan'ın konuşma metninden

Çalışma Bakanlığı da, "çocuk paralarının ödemesi" ve "atıların sağlık yardımlarından yararlanmaları" için Top-
luluk'ta oturma koşullarının aranmaması gerektiği görülmü-
dedir.^{1/}

Katma Protokol'un 39.maddesinin 2.fıkrası, yaşlılık,
ölüm ve sakatlık gelir ve aylıkları ile işçi ve Topluluk
içinde oturan atıların sağlanan sağlık hizmetleri yönün-
den, işçinin Türkiye'de geçmiş sürelerinin hesabına katma-
maktadır.

DPT, fıkranın Topluluk'ta değil de, Türkiye'de oturan
atı fertlerinin de kapsamasını, "iş kazaları" ile "meslek
hastalıkları"nın da eklenmesini ve Türkiye'de geçen süre-
lerin de hesaplama da sayılmasını istemektedir.^{2/}

Aynı değişiklikleri Çalışma Bakanlığı da benimsemiştir.
Protokol'un 39.maddesinin 3.fıkrası ise, atı yardımların-
dan yalnızca Topluluk'ta oturan atı fertlerinin yararlan-
mabilmelerini öngörmektedir.

DPT, bu fıkranın da, öncekiler gibi, Türkiye'de oturan
atı fertlerinin kapsayacak biçimde genişletilmesi görü-
mündedir.^{3/}

Ayrıca, yukarıda özetlenen değişikliklerin temel
gerekçesi olarak, Türkiye'nin AET ülkeleriyle yaptığı
"iki ili sosyal güvenlik anlaşmaları" ve "Avrupa Sosyal
Güvenlik Sözleşmesi" ile kararlaştırıldığına, Katma
Protokol'un bu alandaki kapsamının daha dar olduğu ileri
sürülürken, bu durumun düzeltilmesi zorunlu görülmektedir.

1/ Çalışma Bakanlığı, a.g.e., S.7

2/ DPT, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Ankara 1976, ss.21-25

